

Pulszky Ferenc és a magyar könyvtárügy

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
II. Kutatások a témában.....	4
III. Előzmények	6
1. Pulszky Ferenc élete.....	6
2. Fejérváry Gábor könyvtára.....	8
IV. Könyvgyűjteményének kialakítását meghatározó tényezők	10
1. Pulszky Ferenc fiatalkori olvasmányai	10
2. Pulszky Ferenc irodalmi érdeklődését meghatározó személyek	12
V. Pulszky Ferenc könyvtárának sorsa	15
1. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának története	15
3. Pulszky gyűjteményeinek eladása és eladományozása	20
4. A Magyar Tudományos Akadémiának 1867-ben adományozott könyvek jellege	24
A. A Fejérváry-Mayer kódex	30
5. A Magyar Nemzeti Múzeumba 1874-ben átszállított régészeti könyvek	32
6. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára számára 1875-ben felajánlott művek.....	36
VI. Pulszky Ferenc egyéb könyves ügyei	38
1. Pulszky Ferenc a múzeumok és könyvtárak országos felügyelője	38
2. Firdauszi: Sah-Namé	41
3. A corvinák	43
4. Zrínyi Miklós könyvtára.....	46
VII. Összegzés.....	48
VIII. Mellékletek	50
IX. Felhasznált szakirodalom.....	52

I. Bevezetés

Két évvel ezelőtti tudományos diákköri dolgozatomban – Pulszky Ferenc gyűjteményei – igyekeztem azt bemutatni, hogyan alakította ki Pulszky Ferenc műgyűjteményét és mi történt azzal 1868 előtt és után. Bemutattam, hogy egy rögzös, és minden tekintetben sokrétű életút volt Pulszkyé, amelyben a politikai pályafutás mellett időt és pénzt nem kímélve alakította ki nagybátyjával, Fejérváry Gáborral a kezdetben még közös, majd annak halála után különálló gyűjteményét, amelytől aztán megválni kényszerült.

Azonban már az akkori kutatások alatt nyilvánvalóvá vált, hogy még nagyon sok lehetőséget rejt magában a téma. Így ebben a dolgozatban azt tárgyalom, hogy egyrészt hogyan és milyen könyvtárat gyűjtött össze, hogy nagybátyja hatására hogyan alakult ki olvasási szokása, hogyan ismerkedett meg a kor már akkor is elismert íróival és tudósaival, akik szintén hatással voltak ízlésére. A munkám középpontjában az 1867-ben a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának ajándékozott könyvgyűjtemény áll, amelynek eddig elsősorban régészeti vonatkozásai voltak ismertek. Ezt az archeológiai részt Pulszky később a Magyar Nemzeti Múzeumba helyeztette át, az azokról a kiadványokról készített jegyzékből is jól megállapítható az érdeklődési köre.

Másrészt bemutatom Pulszky könyvtárakra kiterjedő tevékenységét: múzeumigazgatói kinevezését követően ugyanis a múzeumok és könyvtárak országos felügyelője lett. Szó esik azokról az intézkedésekről is, amelyeket ez idő alatt hozott a múzeumi és könyvtári rendszer megreformálásához, illetve melyek voltak azok a könyvgyűjtemények, amelyeknek megszerzésében közreműködött.

II. Kutatások a témában

Pulszky Ferenc már a korában megbecsült múzeumi szakember és gyűjtő volt, aki lenyűgöző tudással és a múzeumok, régészet, gyűjtés és történelem terén szerzett szakértelemmel rendelkezett. Már életében rengeteg, a munkáját elismerő írás készült róla, és nagy tisztelet övezte a hazai közéletben.

Az életével foglalkozó művek közé sorolható az általa írott önéletrajza, az *Életem és korom*, amelynek legelső, 1880-as évekbeli, és az újonnan, 1954-ben kiadott köteteit is hasznosítottam. Ebben azonban csak 1866-ig taglalja életének történetét. Továbbá a Budapesti Szemlében megjelent *Visszaemlékezések* című írása jól összefoglalja az 1867 utáni két évtizedet. Röviddel halála után több méltatás is megjelent róla, ezek között említendő Concha Győző 1910-ben kiadott *Pulszky Ferencz* című művéből. Egy, a kisebb írásaiból álló tanulmánykötettel is adóztak emlékének, amelyet 1914-ben jelentettek meg: *Pulszky Ferenc kisebb dolgozatai*. Az ebben lévő *A múzeumokról* című fejezet nagyon sok segítséget jelentett tevékenységének részletesebb ismertetésére.

Szilágyi János György művészettörténész több tanulmányt is megjelentetett róla, ezek közül az egyik az „*Ismerem helyemet*” című; a másik pedig *Pulszky Károly ifjúságának környezete, A Fejérváry-Pulszky-gyűjtemény kialakulása és sorsa, A Pulszky-szalon*. Mind a kettőben említést tesz mind Fejérváry, mind Pulszky könyvgyűjteményének sorsára vonatkozóan, azonban nem részletezi a gyarapítás és az adományozás körülményeit. Az 1990-es évektől kezdődően több konferenciát is rendeztek, amelyek Pulszky Ferencsel és fiával, Károllyal foglalkoztak. Erről megjelent két tanulmánykötet is: a *Pulszky Ferenc emlékére* és a *Pulszky Károly in memoriam*. 2006-ban kiadtak egy tanulmánykötet, amely már elsősorban a múzeumok és könyvtárak helyzetével foglalkozik, ebben több szerző is Pulszky Ferenc ezen a területen elért eredményeiről írt: *The Nineteenth – Century Process of „Musealization” in Hungary and Europe*.

Könyvtáráról kevés információt lehet találni, szinte csak annyiról emlékeznek meg, hogy egy részét a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta. Ezen művek között azok is szerepelnek, amelyek Fejérváry Gábor tulajdonát képezték. Somorjai Szabolcs *Egy szakkönyvtár születése a 19. században – Fejérváry Gábor könyvtára* című tanulmánya felhasználásával sikerült még több információt megtudnom a gyűjtemény jellegére vonatkozóan.

Pulszky Ferenc könyvtáráról így leginkább a korabeli dokumentumokból kell tájékozódni. Több forrást is felhasználtam a könyvanyag részletesebb megismeréséhez. Az

Országos Széchényi Könyvtárban található Pulszky-hagyatékban őrzik azt a jegyzéket, amely a Magyar Tudományos Akadémiának 1867-ben ajándékozott könyvcímeket tartalmazza. Ebben nagyon jól elkülöníthetők azok a fő témakörök, amelyek érdeklődésének középpontjában álltak. Továbbá a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzik azt a könyvlistát, amely az 1874-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba átvitetett és a – Pulszkytól származó – régészeti könyveket írja le. Egy harmadik jegyzék az 1875-ben a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozott könyveket sorolja fel.

Ezekon kívül számos XIX. századi folyóiratban lévő cikket is hasznosítottam. Az adományozás körülményeiről, valamint a könyvtárak számára történő vásárlásokról az Akadémiai Értesítőben lévő beszámolókból, jegyzőkönyvekből is értesülhettem. A Corvinákra és a Zrínyi Könyvtár ügyére vonatkozóan a Magyar Könyvszemlében megjelent tanulmányok is nagy segítséget jelentettek.

Pulszkynek a témára vonatkozó hagyatéka – levelezések, naplófeljegyzések, beszámolók – az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába, más fontos források pedig a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárába kerültek. Ritkaságuknál és értéküknél fogva ezek tanulmányozására ott került sor. Segítségükkel még teljesebb képet kaphattam a már fentebb írt dolgok körülményeiről. Kiemelném azokat a leveleket, amelyeket Pulszky Ferenc Toldy Ferencnek írt, tájékoztatva őt az adományozás körülményeiről és okairól, továbbá fontosak az Akadémia vezetői részéről írt köszönetek is. Nagy segítség volt Budenz József alkönyvtárnok tájékoztatója is, amelyben az 1867-ben odaajándékozott könyvekről készült jegyzéket ismerteti röviden. Ugyancsak teljesebb képet sikerült kapnom a gyűjteményének eladásáról az Akadémia által kiküldött bizottság összefoglalójából is.

III. Előzmények

1. Pulszky Ferenc élete

Pulszky Ferenc (**1. kép**) 1814. szeptember 17-én született Eperjesen középnyemesi családban. Édesapja Pulszky Károly, édesanyja Fejérváry Apollónia, a híres archeológus, Fejérváry Gábor húga. Egyetlen testvére László, aki 1821-ben öngyilkosságot követett el. Szülővárosában szinte kizárólag német nyelven beszéltek, de biztosították az ifjú Ferenc magyar nyelvvel való megismertetését is azáltal, hogy Miskolcra küldték egy évre tanulni.¹

A szülők szigorúan nevelték, így előbb házi tanítójától, Langetől sajátíthatta el az ókori és újkori történelmet; a görög, latin és német irodalmat, valamint a felvilágosodás eszmerendszerét. Ezt követően az eperjesi evangélikus kollégiumba került, ahol először tanulhatta magyar nyelven a bölcsészeti tárgyakat. Tanulmányait végül a Pesti Egyetem jogi karán fejezte be.²

1829-ben nagybátyja, Fejérváry Gábor Eperjesre költözött, aki már ekkor jelentős könyvtárral, valamint jelentős műgyűjteménnyel rendelkezett. Pulszky nem csak a könyvek szeretetét köszönhette neki, hanem a művészetrel is megismerkedhetett, amelyekre jó alkalmak voltak Európa különböző országaiba történő utazások is. Ezek a kirándulások amiatt is fontosak voltak, mert ezekben az időkben vált igazi íróvá, több neves európai lapba küldte el jegyzeteit, vált levelező tagjaikká.³ 1838-ban írta meg első múzeumi tárgyú tanulmányát *A műgyűjtemények használatáról* címmel, amely az Athenaeumban jelent meg.⁴

1844-től ideje jelentős részét Bécsben töltötte, itt ismerkedett meg Walter Terézszel, akivel egy év múlva összeházasodtak. Írói pályafutását azonban itt sem szüneteltette, büszkeséggel töltötte el, hogy ő lehetett az első, aki Petőfi Sándor műveit méltatta.⁵ 1847-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta. 1849-ben a szabadságharc bukása után – Pulszky politikai szerepe miatt – a család Londonba kényszerült emigrálni, ahol feleségével több könyvet jelentetett meg közösen: *Magyarország történelme*, *Tales and traditions of Hungary*, *A jakobinusok Magyarországon*. Ekkor vált a Daily News tudósítójává. 1851-ben hírt kapott szeretett nagybátyja haláláról, kinek gyűjteménye pár évvel később Londonba került. Ebből Pulszky Ferenc kiállítást is szervezett az angol közönségnek.⁶

¹ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* I. (43-68)

² Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (11)

³ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* I. (60-94)

⁴ Szilágyi János György: „Ismerem helyemet” (25)

⁵ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* I. (237-264)

⁶ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* II. (56-67)

1851 végén jó barátjával, Kossuth Lajossal amerikai útra indultak, ahol tudós körökben is megfordult. Többek között Bostonban William Prescott geológussal, a költő Ralf Waldo Emersonnal és J. Sparks történetíróval sikerült megismerkednie. Élményeit a feleségével közösen írt *Red, white, black* című könyvében osztotta meg. Még ugyanebben az évben a New York Tribune európai levelezője lett, és maradt is 1861-ig. Közben rendszeresen dolgozott a British Museumban, valamint tudósokkal, írókkal, politikusokkal és műgyűjtőkkel tartotta az állandó kapcsolatot, bővítette gyűjteményét.⁷

A szigetországban eltöltött évek után 1859-ben Torinóban telepedtek le, ahol tovább folytatta írói munkáját: „*írtam cikkeket havilapokba, leveleztem a NewYork Tribune-nal, feleségemmel együtt írtunk könyveket...*”.⁸ Majd 1866-ben amnesztiát kapott, így szeptemberben hazatérhetett szülőhazájába. 1867-ben teljes könyvgyűjteményét a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta, 1868-ban pedig műgyűjteményét bocsátotta árverésre Párizsban. 1869. április 1-től a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, az ő vezetése alatt történt meg a magyar múzeumi rendszer átalakítása. Később a Magyar Tudományos Akadémián osztályelnök majd másodelnök lett, 1870-től a magyarországi múzeumok és képtárak országos főfelügyelője, mely idő alatt egy „országos múzeumi és könyvtári hálózat kiépítésén fáradozott”.⁹ Közben folyamatosan jelentette meg publikációit a régészetről, múzeumokról, műgyűjtésről, könyvekről különböző hazai folyóiratokban.

Húsz évvel felesége halála után a már hetvenkét éves Pulszky házasságot kötött a nála jóval fiatalabb Geszner Rózával. 1884-ben írói munkásságának félévszázados jubileuma alkalmából országos ünneplésben részesült, 1894-ben pedig megkapta a Bródi-jutalmat. Végül 1897. szeptember 9-én, nyolcvanhárom éves korában halt meg Budapesten.¹⁰

⁷ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (88-134)

⁸ u. o. (370)

⁹ Szilágyi János György: „Ismerem helyemet” (30-31)

¹⁰ Csorba László: Pulszky Ferenc életútja (17)

2. Fejérváry Gábor könyvtára

A magyar köznemesség a felvilágosodás és a reformkor idején még nem tartozott a művelt rétegek közé, az anyanyelvükön kívül legfeljebb csak a latin nyelvet ismerték. Ez annak is betudható volt, hogy anyagi helyzetük nem tette lehetővé könyvek vásárlását. Tudományos műveket pedig nagyon kevesen olvastak: „*A könyv volt a legkevesebbre becsült eszköz a falusi birtokos szemében... Nem régi dolog, hogy az egész könyvtár egy házi- és úti-kalendáriumból állott.*”¹¹ A XIX. századtól kezdődően azonban elterjedt az olvasás kultúrája, a nemesi ifjúság már több nyelvet is megtanult, „*egyre nagyobb érdeklődést mutat a közéleti irodalom, a publicisztika és a nemesi-nemzeti szellemű szépirodalom iránt is.*” Irodalmi köröket alapítottak, amelyekben már a magyar és nemzetközi irodalom akkor megjelent alkotásait ismertették egymással.¹²

A legnagyobb változást a napóleoni háborúk okozták. Az érdeklős ifjúság gazdasági szakkönyveket és közgazdasági munkákat olvasott, felismerte a művelődés szükségességét. A könyvtárak tartalma elsősorban tulajdonosának foglalkozását és érdeklődését tükrözte.¹³

Ilyen körülmények között alakította ki könyvtárát Fejérváry Gábor **(2. kép)** is. Gyűjtési szenvedélyét édesapjának, Fejérváry Károlynak köszönhette, aki a könyvek mellett okleveleket és kéziratokat gyűjtött. Halála után csak alig tucatnyi könyvet örökölt, mert édesanyja az anyagi nehézségük miatt a könyvtárat és kéziratgyűjteményt eladta Jankovich Miklósnak. Fejérváry Gábor az ezt követő években azonban a már saját ízlését tükröző bibliotékáját fejlesztette.¹⁴

1829-ben Eperjesre költözött, és magával vitte már ekkor is hatalmas könyvtárát, amelyről Pulszky így emlékezik az *Életem és korom* című önéletrajzi írásában: „*kitűnő könyvtára volt már akkor, midőn hozzánk költözött, s az addig üresen álló felső emeletet kibérelte atyámtól.*”¹⁵ A fenn maradt számadáskönyvekből és a hagyatékából jól kivehetőek azok a témakörök, amelyeket szívesen olvasott: régészeti-tudományi munkák, történelmi és politikai tartalmúak, szépirodalom, művészeti- és vallásos könyvek, angol nyelvtankönyv, különböző folyóiratok.¹⁶

Könyvtárában az ókori görög és római klasszikusokon kívül angol – Milton, Pope, Byron, Shelley, Walter Scott –, francia – Molière, Racine, Lafontaine, Fénélon, Le Sage,

¹¹ Fülöp Géza: A vidéki birtokos nemesség könyvkultúrája a 18-19. század fordulóján (249)

¹² u. o. (249-250)

¹³ u. o. (251)

¹⁴ Somorjai Szabolcs: Egy szakkönyvtár születése a 19. században – Fejérváry Gábor könyvtára (1-4)

¹⁵ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (61)

¹⁶ Somorjai Szabolcs: Egy szakkönyvtár születése a 19. században – Fejérváry Gábor könyvtára (5-13)

Mme Staäl, Voltaire, Balzac, V. Hugo, Musset –, német – Heine, Börne, Gutzkow, Rückert, Brentano –, és olasz – Dante, Petrarca, Ariosto, Tasso, Aretino, Macchiavelli, Castiglione, Alfieri, Goldoni, Silvio Pellico, Manzoni – szerzők művei is megtalálhatóak voltak. A magyar irodalomból azonban egyedül *A falu jegyzője* című mű képviseltette magát. A szépirodalom mellett Smith és Bentham közgazdasági műveit tanulmányozta. Tudományos érdeklődését jól mutatja, hogy az utazásai során igyekezett az ott lévő eszmekörökkel is megismerkedni.¹⁷

A gyűjtemény különlegességét igazolja az is, hogy a művek nagy része egyedül az ő könyvtárában ismert a korabeli Magyarországon. A régészeti munkák közül megemlítendő „Winckelmann, Zoega, G. B. Visconti, Millingen, Micali könyvei, Piranesi Vasi, Gerhard valamennyi műve, Stuart és Revett *Antiquities of Athens*-a, a nagy reprodukciógyűjtemények egész sora Montfaucon-tól és a *Le Antichità di Erconalo* 1757-1792 közt kiadott nyolc kötete, a *Museum Etruscum Gregorianum*, Lenormant és de Witte *Élite de la céramographie*-jének első kötete”.¹⁸

Ezen kívül több tudományos lapnak is előfizetője volt: a *Bullettino dell 'Istituto*-nak, a *Monumenti*-nak, az *Annali*-nak, az *Archeologische Zeitung*-nak és a *Revue Archéologique*-nak.¹⁹

A művek egy részét Heckenast Gusztáv eperjesi származású könyvkereskedőtől szerezte be, de a szintén eperjesi Benczur & Schmidt cégtől is nagy számú anyaghoz jutott hozzá. Másrészt az utazásai során szerzett kapcsolatai jóvoltából Európa számos nagyvárosának könyvkereskedőivel, antikvárusaival kapcsolatban állt, így nem okozott neki nehézséget a frissen kiadott könyvek megrendelése.²⁰

¹⁷ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete... (32)

¹⁸ Szilágyi János György: „Ismerem helyemet” (25)

¹⁹ Szilágyi János György: Pulszky Károly ifjúságának környezete... (32)

²⁰ Somorjai Szabolcs: Egy szakkönyvtár születése a 19. században – Fejérváry Gábor könyvtára (14)

IV. Könyvgyűjteményének kialakítását meghatározó tényezők

1. Pulszky Ferenc fiatalkori olvasmányai

Pulszky Ferenc nagybátyján, Fejérváry Gáboron kívül nevelőinek is köszönhetette az olvasás szeretetét, akik már iskolás korában megismertették őt a világirodalom nagy alakjainak műveivel, megfelelő alapot adva ezzel tudományos érdeklődésének. „*Minden tanáraim közül az öreg Lange volt előttem a legkedvesebb; örömmel hallgattam, ha Schiller költeményeit néniemnek felolvasta, s kommentálta, a görög s római történelem előadásánál csüggttem szavain...*” Ugyancsak Lange volt az, aki megismertette őt Miltiadész, Temisztoklész és Epaminondász görög szerzők alkotásaival.²¹

A miskolci évet követően Eperjesen tanult tovább, ahol Nemessányi Károly irodalom- és nyelvtanár jóvoltából egy magyar irodalmi művekből álló könyvtárat szerzett meg az iskola. Ezek között olyan alkotások szerepeltek, amelyek addig nem voltak megtalálhatóak a városban. „*Végre megjöttek az Aurórák, Berzsenyi, Vörösmarty Zalán futása, Kisfaludy Károly néhány színdarabja, Sándornak több munkái, de éppen a Himfy maradt el, a kiadás elfogyott volt, s megjött Toldy kézikönyve.*” – emlékezik vissza erre az alkalomra az Életem és korom című önéletrajzi írásában.²² Így már fiatalkorában megismerkedhetett a magyar nyelvvel és a magyar irodalom nagyszerű alkotásaival, még ha ebben az időben nem is tartoztak a legkedveltebb művei közé.

Az 1820-as években lett az *Allgemeine Zeitung* lelkes olvasója. Mivel Eperjesen németül beszéltek, elsősorban német nyelvű irodalmat olvasott szívesebben, holott Dugonics András *Etelkája*, Gvadányi József *Rontó Pálja* és Kazinczy Ferenc fordításai is megtalálhatóak voltak a családi gyűjteményben. Miskolcon tanára Psenyitzky Nagy volt, akinek hatására már élvezettel olvasta a magyar könyveket is, többek között Kisfaludy Sándor regéit és Katona József *Bánk bánját*.²³

1828-ban nagybátyja, Fejérváry Gábor kisebb könyvtárnyi könyvet küldött a számára, „*Schlegel Ágost felolvasásait, Tasso Gerusalemme libertáját Streckfuss fordításában, Calderon tragédiáit, több utazási és történelmi munkát*”. Ugyancsak német fordításban olvasta el Kotzebue, Lessing és Wieland összes munkáját; Walter Scott, Voltaire, Rousseau, Lafontaine, Claren, és Hauff regényeit; Klopstock *Messiását* és Holbach *Système de la natureját*.²⁴

²¹ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (50-51)

²² u. o. (57)

²³ u. o. (56)

²⁴ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (59)

Fejérváry Eperjesre való költözését követően Pulszky egyre jobban elkezdett érdeklődni a művészetek iránt. Nagybátyja régiségeit is tanulmányozni kezdte, amihez nagyon sok segítséget kapott a Fejérváry tulajdonában lévő tudományos művekből: „könyvtárában megvolt Visconti Winckelmann, Zoega, Agincourt, Cicognara, szóval elég arra, hogy tájékozhasam magamat a tárgyak jelentőségére s műbecsére nézve”.²⁵

Az 1833-as olasz útra nagybátyja azzal a feltétellel vitte el magával, ha megtanul görögül. Ehhez Homérosz *Odüsszeiájának* görög nyelvű változatának egy részletét kellett németül felolvasnia, amit sikeresen teljesített. Ekkor még csak kényszerből lapozgatta ezt a világhírű művet, a Nápolyból Livornóba tartó hajóút alatt viszont már saját szórakoztatásából.²⁶

²⁵ u. o. (71)

²⁶ u. o. (71-92)

2. Pulszky Ferenc irodalmi érdeklődését meghatározó személyek

Ahogy azt már az előző fejezetben bemutattam, Pulszky olvasási szokásaira nagy hatással voltak nagybátyján kívül nevelői is, de ugyancsak meghatározóak voltak azok a neves személyek, akikkel még fiatalkori utazásai alkalmával, majd akikkel az emigráció időtartama alatt Angliában, Amerikában és Olaszországban ismerkedett meg.

Miután Fejérváry Gábor Eperjesre költözött, szívügyének tekintette Pulszky nevelését és tudományos ismereteinek tágítását, fejlesztését. Jóvoltából korának híres alakjaival találkozhatott. 1829 augusztusában Pestre utaztak, ahol a költő báró Joseph Christian von Zedlitz-cel válthatott néhány szót: „... ez volt az első híres ember, kivel megismerkedtem.” – emlékezett vissza rá ötven év távlatából.²⁷

Az 1833-as olasz útja alkalmával Münchenben szintén időt szentelt arra, hogy az általa olvasott művek íróit személyesen is megismerhesse. Ezek közül Friedrich Tiersch (**3. kép**) volt a legnagyobb hatással rá, olyannyira, hogy megvette annak felső-olasz utazásairól szóló könyvét, amelyet a legfeszültebb figyelemmel tanulmányozott. Részt vett az általa megrendezett estélyeken is, ahol a különböző tudományterületek neves alakjaival kerülhetett közelebbi kapcsolatba, köztük Friedrich Wilhelm Joseph Schellinggel vagy Johann Joseph Görres-szel is.²⁸ Olaszországnak James Millingen barátságát köszönhetette, akinek *Ancient Unedited Monuments* című alkotása szolgált alapul a későbbi archeológiai kiadványoknak; Nápolyban pedig Sir William Gellel találkozott, aki Pompeji és Görögország topográfiáját illetően alkotott maradandót. Ezen kiadványokat Pulszky nagyon jól ismerte.²⁹

Jurátusi évei alatt, 1834–1835 között tovább bővítette ismerősei körét, valamint magánkönyvtárát is gyarapította. Mikor 1835-ben Pesten járt, felkereste Bajza Józsefet, Czuczor Gergelyt, Garay Jánost, továbbá Heckenast Gusztáv nyomdással, könyvárussal is barátságot kötött, akitől több könyvet is kapott, köztük Wesselényi Miklós *Balítéletét*.³⁰

Az 1836-os utazás alkalmával Berlinben Theodor Panofkával és Eduard Gerharddal, a két archeológussal, valamint Gustav Friedrich Waagennel, a művészettörténésszel találkozott, akiknek műtörténelmi témájú műveit már szintén olvasta.³¹ A Párizsban töltött hat hét minden szempontból tanulságos volt számára. Charles Nodier-től, a Bibliotheque de l’Arsenal tudós könyvtárnokától személyesen hallhatta nézeteit, olvashatta azon műveit, amelyek később

²⁷ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (63)

²⁸ u. o. (78-79)

²⁹ u. o. (90)

³⁰ u. o. (108)

³¹ u. o. (121)

feledésbe merültek, de a kor nagy írójával, Alexander Dumas-val is barátságot kötött, akivel a későbbi években is gyakran összehozta a sors.³²

Ezt követően ideje nagy részét elsősorban a politika töltötte ki, de továbbra is szentelt időt arra, hogy ismereteit tovább tágítsa. „*Azon rossz szokásomnál fogva, hogy minden könyvet a kezembe veszek, melyet az asztalon heverni látok, ebbe is belepillantottam. Guizot híres munkája volt, a Histoire de la Civilisation.*”³³ Ez az ominózus eset későbbi feleségének, Walter Teréz családi házában tartott egyik estélyén történt.

Nagyon jó képet ad a kor érdeklődési köréről, valamint könyvhelyzetéről az *Életem és koromban* lévő megállapítása. Az 1840-es években a magyar prózai irodalom köréből még kevés művet adtak ki és hírlap is elég kevés jelent meg. „*Olvasnivaló nem sok termett, de olvasó még kevesebb, akik olvasni szerettek, azok a külföld irodalmára voltak utalva. Ebből pedig az angol könyv minél gyérebben jutott az országba, ...nemigen tudtunk angolul.*”³⁴ A német irodalomból elsősorban költők – Freiligrath, Herwegh és Heine – művei kötötték le figyelmüket az egyre pongyolábbá váló irodalmi alkotások között. A franciák közül Honoré de Balzac, Frédéric Soulié, Eugène Sue, Alexandre Dumas, Georges Sand, Victor Hugo és Prosper Mérimée alkotásait lapozgatták. De széles körben ismert volt Alphonse de Lamartinetól a *Girondisták történelme* című munkája is.³⁵

A szabadságharc 1849-es bukását követően az egész családnak Angliába kellett emigrálnia. Az itt eltöltött évtized alatt rengeteg új ismeretségre tett szert: „*Tíz évet töltöttem Londonban s Angolhonban, találkozási miniszterekkel és peerekkel, követekkel és bankárokkal, tudósokkal s ügyvédekkel, ...minden színezetű hírlapszerkesztőkkel s levelezőkkel. ...Kivételes állásom, mint magyar száműzött, mint a magyar akadémia kitörült tagja, mint angol író, mint amerikai hírlaplevelező, mint régiségbúvár, s mint nyelvész kivételes alkalmat nyújtott a legkülönbözőbb körökben megfordulhatni.*”³⁶ A fenti sorokban B. Kemény Zsigmond írónak és politikusnak számolt be az ottani életéről egy 1861. júniusi levelében. De jó barátjának, Toldy Ferencnek is megírta élményeit: „*...Az írók közül Dickenssel, Thakerayvel, Haywarddal, Forsterrel, Toulmin Smithttel, az angolszász tudóssal Kemblelel, Granthal és Gliddonnal az amerikai tudóssal, Thornton Hunthal és Lewessel, és a philológiai Társasági vezénylő tagjaival, ...továbbá különösen Sir Charly Lyellel kinél*

³² Pulszky Ferenc: *Életem és korom* I. (128-129)

³³ u. o. (237)

³⁴ u. o. (268)

³⁵ u. o. (268-269)

³⁶ Pulszky Ferenc: *Életem és korom* II. (304)

Darwinnal sokszor ebédeltem, az öreg Hornerrel és az Isten tudja még hány celebritással kiket itt nem igen ismernek, szóval az intellektuális Londonnal.”³⁷

1851-ben elkísérte régi barátját, Kossuth Lajost amerikai körútjára, ahol New York, Philadelphia, Washington, Pitsburg, Cincinatti, St. Louis, Indianapolis, New Orleans, Charleston városokat érintették. Bostonban társaságát élvezte George Ticknornak, a spanyol irodalom kiemelkedő alakjának; William Prescott amerikai történetírónak és Laura Bridgemannak. Cambridge-ben Henry W. Longfellow költővel, a természetvizsgáló Louis Agassizzal, Jared Sparcks-szal, Percival Lowellel és Charles Sumnerrel került ismeretségbe.³⁸

Az Olaszországban eltöltött idő alatt szintén tudós körökben élte mindennapjait. Megismerkedett a német régésszel, Johannes Overbeckkel **(5. kép)**, akinek műveit már korábban olvasta, valamint az angol íróval, Adolph Trollope-pal, akinek könyvtárát is megtekintette.³⁹

Megállapítható tehát, hogy Pulszky Ferencet nagyon sok, a korszak híres alkotójához fűzte személyes viszony. Műveiket ismerte, saját gyűjteményében is megtalálhatóak voltak ezen irodalmi alkotások. Bár kényszerből kellett elhagynia szülőhazáját, élvezte azt a légkört, amelyben élt, különböző összejöveteleken való megjelenést, azt, hogy nagyon sok ismert embernek bemutatták, cserélhették ki ismereteiket. Torinói, majd firenzei otthonában később ő maga is tartott estélyeket, amelyeken irodalmi felolvasásokat is rendezett.⁴⁰ Saját maga így foglalta össze ezeket az éveket: „*Hidd el életem olyan volt, mint az ezeregy éjszaka bármely regéje.*”⁴¹

³⁷ Pulszky Ferenc levele Toldy Ferencnek, 1863. augusztus 16., MTA Kézirattár M. Ir. Levelezés 4rét 111

³⁸ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (104)

³⁹ u. o. (342)

⁴⁰ Pulszky Ferenc: Életem és korom IV. (187)

⁴¹ Pulszky Ferenc levele Toldy Ferencnek, 1863. augusztus 16., MTA Kézirattár M. Ir. Levelezés 4rét 111

V. Pulszky Ferenc könyvtárának sorsa

Pulszky Ferenc műveinek egy részét a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta, majd ezt követően a régészeti részt a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába vitette át. Az ajándékozás megértéséhez fontosnak tartom a két könyvtár történetének rövid bemutatását.

1. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának története

„Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós,
Az emberiségnek elhányt rongyain
Komor betűkkel, mint a téli éj,
Leírva áll a rettentő tanulság:
"Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a földön,
Ha istenésszel, angyal érzelemmel
Használni tudnák éltök napjait.”
Vörösmarty Mihály: Gondolatok a könyvtárban

1825. november 3-án jött létre a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi István adományának köszönhetően. De már ekkor „*saját könyvtár szükségességét valamennyi 18. és 19. század eleji tudományos, nyelvművelő és honismereti célú társaság létrehozását sürgető szervezet és kísérlet hangoztatta.*”⁴² Így hozták létre ehhez az intézményhez kapcsolódva 1826. március 17-én az Akadémiai Könyvtárat, amely az ország egyik legjelentősebb közgyűjteményévé vált az évtizedek során.⁴³

Már a kezdetekkor kinyilvánították, hogy egy általános nagykönyvtárat kívánnak kialakítani, nem szűk körű, korlátozott nyilvánosságú intézményt. Az első években a Gresham-palota helyén álló Deron-házat bérelték. Az első nagyobb gyarapodásra 1840-ben került sor, amikor Teleki József történettudós felajánlotta 30000 kötetből álló családi könyvtárát „*a haza összes polgárainak használatára*”. További gazdagodást jelentett a Teleki által megvásárolt Kresznics-féle könyv és pénzgyűjtemény, 1835-ben a Marczibányi könyvtár egy részének odaadományozása, valamint a Batthyány család és Sándor István könyvtárának fennmaradó része is. Ezeken kívül az Akadémia tagjai is ajándékoztak könyveket – főként saját műveiket –, továbbá 1837-től a kötelezpéldány törvény támogatta a könyvtárat a hazai kiadású művek beszerzésére. Nagy gondot fordítottak a tudományos folyóiratok beszerzésében, de a külföldi cserekapcsolatok révén is sikerült minőségileg és

⁴² A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1876 (7)

⁴³ u. o. (7)

menyiségileg növelni állományuk számát, így felbecsülhetetlen értékű kiadványok birtokába jutni. További ajándékozás útján kódexek, nyelvemlékek és más kéziratok kerültek be, az 1830-as évektől már külföldi könyvek és levéltárak magyar vonatkozású anyagainak másolása, irodalmi és tudós hagyatékok begyűjtése is a könyvtár feladatkörei közé tartozott.⁴⁴

1936-ban költözött át az Akadémia a Trattner – Károlyi házba, ahol 1837-ben kapott a könyvtár nyolc helyiséget. Ekkor készült el az első betűrendes katalógus is Czuczor Gergely levéltárnok jóvoltából, de a teljes állomány rendezése és kategorizálása Toldy Ferenc titoknak nevéhez köthető. Az ünnepélyes megnyitásra 1844. december 23-án került sor. Az ekkor ötven-hatvan ezres állomány még csak az Akadémia tagjainak és tudósainak számára volt hozzáférhető. Az abszolutizmus időszaka alatt érvényben lévő korlátozások a könyvtárat is érintették, elvesztette kötelespéldány jogát, így kizárólag nemzetközi csere és hagyatékok útján bővítette állományát.⁴⁵

Az Akadémia az 1860-as években új székház felépítése mellett döntött, amely 1865-ben készült el August Stüler tervei alapján Ybl Miklós és Skalnitzky Antal vezetésével. Ide költözött át a könyvtár is, amelynek új helyre való áttelepítése amúgy is szükségessé vált, ugyanis a helyhiány miatt már nem tudta megfelelően ellátni feladatát.⁴⁶ Továbbá szeretnék volna, ha a könyvállomány a széles közönség számára is elérhetővé válik. A már egységes és új szakrendszer szerint kialakított könyvtár végül 1867-ben nyitott meg. Az új katalógust Hunfalvy Pál, Budenz József és Rómer Flóris készítette el.⁴⁷

Ahhoz, hogy a könyv- és kéziratgyűjtemények megszerzése még gördülékenyebben működjön, 1865-ben felállították a Könyvtári Bizottságot, amely ezen a feladatán kívül a könyvtár egyéb dolgaival is foglalkozott egészen 1949-es megszűnéséig. 1869-ben Eötvös József kultuszminiszter megszabta gyűjtőkörét: *„gyűjti a külföldi tudós egyesületek és intézetek kiadványait, a legfontosabb tudományos folyóiratokat, szótárakat, nyelvészeti és irodalomtörténeti munkákat, enciklopédiákat és kézikönyveket, valamint a fontosabb monográfiákat.”*⁴⁸

Az 1870-es évektől bővültek a cserekapcsolatok is, valamint értékes tudományos kiadványokkal gazdagodott: Pulszky Ferenc-, Hadik Gusztáv-, Waldstein-, Siskovits-, Reiner-, Ráth György és Katona Lajos könyvtárával, valamint a Kaufmann-gyűjteménnyel. Működésében az első komolyabb problémát az első világháború hozta, amely nagyban

⁴⁴ A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1976 (7-9)

⁴⁵ u. o. (9-10)

⁴⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1976 (10)

⁴⁷ Fráter Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1868-1875) (3)

⁴⁸ u. o. (10-11)

megnehezítette tevékenységét, bár már előtte is küzdött kisebb gondokkal: a kötelespéldányként kapott művek megfogyatkoztak, csak a hazai cserekapcsolatai maradtak meg, csökkent az olvasók száma is. Némi javulás 1925-től következett be, Ferenczi Zoltán igazgatósága alatt a helyzet rendeződött. Hozzájutottak a Vigyázó-, Stein Aurél- és Kégl – könyvtárhoz.⁴⁹

A két világháború között és a második világháború alatt tovább hanyatlott az intézmény, igaz a cserekapcsolatok továbbra is gyarapodást hoztak. Mivel az épület csak kisebb károkat szenvedett, hamar újraindulhatott a munka. Döntő fordulatot hozott az 1949-es átszervezés. A Magyar Tudományos Akadémia az ország *„legfelsőbb tudományos testülete lett, ennek megfelelően átalakult a könyvtár feladatköre is: fő funkciója ettől kezdve az Akadémia keretei között folytatott kutatások könyvtári háttérének biztosítása”* lett.⁵⁰

A nagy ütemben történő állománygyarapodás miatt 1985-1988 között az Arany János utca 1. alatt lévő volt akadémiai bérházba tették át a könyvtárat, azonban a külön gyűjtemények továbbra is az Akadémia palotájában maradtak, és találhatóak mind a mai napig.⁵¹

⁴⁹ A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826-1976 (11)

⁵⁰ u. o. (11)

⁵¹ http://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_1_1 (2014.09.21.)

2. A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti szakkönyvtárának története

A Magyar Nemzeti Múzeum 1802-es megalapításával párhuzamosan az osztályok gyűjteményeinek kiegészítésekként és azok tanulmányozásához egy szakkönyvtár is kialakításra került. A beérkező könyveket az Érem- és Régiségtárban valamint a Történeti Tárban helyezték el. Már a tárolásukra szolgáló osztály nevéből kikövetkeztethető, hogy elsősorban régészeti-történeti munkák álltak a gyűjtés középpontjában.

Kezdetben Miller Jakab Ferdinánd tizenhat osztályba sorolta a könyveket, amely szakteosztás egészen a huszadik század közepéig ebben a formában maradt fenn: „*érem- és régiségkatalógusok, lexikonok, egyiptomi, zsidó és egyéb régiségek, a régiségekről szóló értelmezések, föld- és útleírások, kömlékek, feliratok, régi festmények, arcképek, gyűrűk és vésett kövek, súlyok és mértékek, vallástörténeti és mitológiai munkák, gyűjteményi katalógusok, antik tárgyú numizmatikai művek, középkori numizmatikai és pecsétani munkák.*”⁵² A kezdetektől már készítettek leltárkönyveket, amelyekből kiderül, hogy az állomány 1850-re minimálisan gyarapodott, 1875-től pedig a folyamatos beszerzéseknek köszönhetően jelentősen megnőtt a könyvek száma.

A legnagyobb fejlődésnek a XIX. század végén indult meg, amikor az Érem- és Régiségtár vezetője, Hampel József a szakkönyvtár számára önálló helyiséget biztosított a múzeum első emeletén. Erre amiatt volt szükség, mert a megnövekedett példányszám – ebben az időben már 10.744 kötet számlált – már nem fért el az addigi helyén. A legnagyobb hátráltató erőnek a két világháború és a gazdasági válság bizonyult. Megszakadtak a folyóirat rendelések és a külföldi monográfiák beszerzése, az elmaradt folyóiratokat később is csak néhány esetben, vagy több éves csúszással tudták pótolni.

1952-ben, Fülep Ferenc igazgatósága idején történtek meg azok a változások, amelyek már az 1930-as években felmerültek. Céljuk volt, hogy a Történeti és Régészeti táron található műveket és folyóiratokat egyesítsék. Az így kialakított osztály a Központi Régészeti Könyvtár nevet kapta. Azonban az Éremtár és a Képcsarnok kézikönyvtárként megmaradtak és működnek ilyen formában a mai napig.

A könyvtár számára kijelölt két nagy terem rövidesen ismét szűkösnek bizonyult, ezért 1969-70 között egy egyszintes raktártermet alakítottak át számára három szintre, amelyet fémből készült polcrendszerrel rendeztek be. Egészen 1980-ig állt fenn ez a rendszer, ekkor azonban az Országos Széchényi Könyvtár kiköltözött a Múzeumból, így lehetőség nyílt a

⁵² Tóth Endre: A Központi Könyvtár (159)

könyvtár területének növelésére. Az egykoron a Széchényi Könyvtárhoz tartozó termeket a Régészeti Könyvtár kapta meg.

A könyvtár másik nagy egységét képezi az 1957-ben létrehozott Legújabb kori Történeti Múzeum egyik könyvtára. Gyűjtési köre a legújabb kori történelem és történeti muzeológia hazai kiadványaira és a múzeumi munkához szükséges egyéb szakirodalmak beszerzésére terjed ki. 1960-ban alapult meg a restaurátori és muzeológiai könyvállomány amely 1991-től része a Központi Könyvtárnak és 1996-ban költözött be a Múzeum épületébe.

A régészeti állomány az 1950-es évek óta a kiadványcserék és vásárlások következtében gyarapodik. Ennek eredményeképpen a folyóiratok száma folyamatosan növekedett, a régi, hiányzó műveket pedig a tematikus könyvtárakból vagy hagyatékokból igyekeztek beszerezni.

1996-ban egyesítették a Nemzeti Múzeumot és a Legújabb kori Történeti Múzeumot, amelynek értelmében a könyvtárak is összevonásra kerültek. Ekkortól az osztály neve Központi Könyvtár lett. Ezen esemény óta az állomány évente két-háromezer példánnyal gyarapodott, amely az utóbbi években csökkenő tendenciát mutatott, de a cserék jóvoltából sikerült továbbra is növelni a művek számát. 2008 végén már 158.465 könyvből, 108.531 folyóiratból és évkönyvből valamint 4553 egyéb dokumentumból állt a könyvtár. 2005 óta pedig már online is elérhetőek a korábbi katalógusok is a digitalizálásnak köszönhetően.⁵³

⁵³ Tóth Endre: A Központi Könyvtár (160-161)

3. Pulszky gyűjteményeinek eladása és eladományozása

Két évvel ezelőtt dolgozatomban igyekeztem bemutatni azokat az okokat, amelyek miatt Pulszky Ferencnek 1868-ban meg kellett válnia műtárgygyűjteményétől. Ahhoz, hogy ezen lépését megértsük, érdemes újra megvizsgálni az eladás körülményeit is.

Miután 1866-ban hazatért, anyagi körülményei nem tették lehetővé számára, hogy ekkora hatalmas gyűjteményt fenntartsa, ezért 1867 májusában megvételre ajánlotta a British Museumnak tízezer forintért, megállapodás hiányában azonban erre végül nem került sor.⁵⁴

Nem sokkal ezután, 1868 elején a Magyar Tudományos Akadémia épületében állította ki a kollekción, a magyar nemzet számára pedig felkínálta annak megvásárlásának lehetőségét: *„Ritka szerencsében részesült a magyar nemzet, midőn muzeuma két hónapig az Akadémia palotájában kiállított volt Fejérváry-Pulszky féle régiség és művészeti gyűjteménynek, a valódi értékének csaknem fél ároni megvételével megkináltatott.”*⁵⁵ Kubinyi Ágoston, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója értesült erről a szándékáról, és felhívta a Múzeum, valamint az Akadémia figyelmét arra, hogy minél előbb tegyenek lépéseket ez ügyben. Ahhoz, hogy a gyűjtemény értékét meg lehessen állapítani, szakembereket neveztek ki mind az Akadémia, mind a Nemzeti Múzeum részéről: Ipolyi Arnoldot, Rómer Flórist és Henszlmann Imrét.⁵⁶ Az Akadémia március 30-i ülésén ismertették, hogy a gyűjtemény teljes értéke 102.042 forint, Henszlmann Imre azzal a javaslattal lépett elő, hogy *„készíttessék haladék nélkül az országgyűlésnek benyújtandó folyamodás melyben az Akadémia a nevezett gyűjtemény megvételét kéri”* – továbbá, hogy az Akadémia és a Múzeum részéről indítsanak el egy aláírási ívet a vásárlás támogatására.⁵⁷

A Pulszkyhoz küldött két tag – Kubinyi Ágoston és Toldy Ferenc – feladata az volt, hogy próbálják lebeszélni őt a gyűjtemény külföldre viteléről. *„...Megjelenésük célján előadván, őt buzgón kérték, hogy jó reménnyel lévén mind az országos képviselő nagy testületnek, mind a haza előkelő és vagyonos fiai sokszor tapasztalt áldozatkészségéhez, e nevezetes gyűjteményt, mely muzeumunk műgyűjteménytárát a gazdagság és tanulságos lét oly magas fokára emelné, a hazától meg ne vonná.”*⁵⁸ A küldetés azonban nem járt sikerrel, Pulszky Ferenc az alábbi magyarázattal indokolta meg döntését: *„... láttam, hogy az ország nem volna hajlandó ily kiadási tételeket ajánlani: természetes tehát, hogy csak a nyilvános*

⁵⁴ Szilágyi János György: „Ismerem helyemet” (29-30)

⁵⁵ MTA Kézirattár MS 1255/1868

⁵⁶ Akadémiai Értesítő 1868 (57)

⁵⁷ Akadémiai Értesítő 1868 (142)

⁵⁸ MTA Kézirattár MS 1255/1868

árverés maradt fenn. Kiállítottam gyűjteménytáramat, a nagy közönség azonban nem mutatott iránta részvétet, minthogy 600 látogató közt, kik közel két hónap alatt azt megtekintették, a nagy arisztokráciából alig valaki, az Országgyűlés tagjai s a tudomány és irodalom emberei közül igen kevés méltatta azt figyelmére. ...Egy élclap, még pedig azon párté, melyhez tartozom háromszor kigúnyolt ...Látván azt is, hogy a közönség ez élceket nem fogadja indignációval, sőt gyönyörködik bennök, teljesen meggyőződtem, hogy ohajtásomban nem volt igazságom, hanem igazsága van Borsszem Jankónak."⁵⁹

Összefoglalva tehát Pulszky úgy érezte, hogy a nemzet nem viszonyult kellő figyelemmel gyűjteménye iránt, és sokan úgy vélték, hogy ő a megvásárlással csak a múzeumot akarta kihasználni. Ezen kívül mélyen sértette az is, hogy egy vicclap, a Borsszem Jankó nevetség tárgyává próbálta tenni. Így végül 1868 májusában Párizsban egy árverésen vált meg szeretett tárgyaitól. Még a történetek előtt döntött úgy, hogy könyvtárának egy részét a hazának adományozza, hogy ahhoz bárki hozzáférhessen.

Pulszky Ferenc hazatérését követően elég szerény körülmények között volt kénytelen élni, csak egy kisebb lakást tudott bérelni, ahol a hatalmas könyvmennyiség nem fért el. Ezért megkérte az Akadémia elnökségét, hogy a könyves ládákat ideiglenesen az Akadémia raktárában helyezhesse el. Ezzel párhuzamosan felajánlotta a Magyar Tudományos Akadémiának könyvtára egy részét: *„mindenki tudja, hogy elvesztettem vagyonomat; ez egy marad meg, s ezt is ide adom.*"⁶⁰ A válogatást Rómer Flóris végezte el, és végül Pulszky több mint ezerkettőszáz kötetet gyarapította az állományt.⁶¹ A műveket Pulszky azzal a feltétellel adományozta oda, hogy a nem teljes, vagy a még nem teljes egészében megjelent munkákat egészítsék ki a későbbiekben.⁶² A gyarapodásról az Akadémia így számolt be az 1868. január 7-én tartott ülésén: *„Az idei szaporodás a Pulszky Ferencz tiszteleti tag ajándékozta nagybecsű könyvei által jeleskedik, melyek közt sok van olyan, mely egyik pesti könyvtárban sem találtatott...*"⁶³

Az Akadémia elnökének, báró Eötvös Józsefnek a Pulszkyhoz írt köszönő levelében az alábbiak olvashatóak: *„Hogy itten nem valamely véletlenül összekerült könyvhalmazról, hanem egy tudományszomjas, s e szomja kielégítésére anyagi áldozatot nem kímélő férfiúnak nagy szorgalommal, rendszeresen, szakértő választással, saját tudományos használatára, évek során s a kiszemelésre kedvező körülmények segítségével egybeállított gyűjteményről van szó;*

⁵⁹ MTA Kézirattár MS 1236/1868

⁶⁰ Vasárnapi Újság 1867. 12 (141)

⁶¹ Budapesti Szemle 1883. XXXIII. kötet, Visszaemlékezések (337)

⁶² Akadémiai Értesítő 1868 (57)

⁶³ u. o. (35)

mely mind egészben, mind egyes ritka vagy rendkívüli nagy áron hozzáférhető példányai által intézetünk könyvtárának valóságos díszéül fog szolgálni.”⁶⁴

1874 végén Pulszky úgy határozott, hogy az Akadémiának adományozott archeológiai könyvgyűjteményét – tehát minden olyan munkát, amely általános művelődés- és műtörténelmi jelentőséggel nem rendelkezik és speciális archeológiai tárgyakkal foglalkozik⁶⁵ – átviteti a Magyar Nemzeti Múzeumba, amelynek igazgatója volt, mert úgy találta, hogy alig használják őket az olvasók. Másrészt a Múzeum régészeti szakkönyvtára folyamatosan gyarapodott, és aki ilyen témájú műveket keresett, először mindig ezt az intézményt kereste fel, így emiatt is döntött az áthelyeztetés mellett. Pulszky ezt az alábbi levelében így fogalmazta meg: *„1867-ben volt szerencsém a tek. Akadémiának egyéb könyvekkel együtt archaeologiai könyvgyűjteményemet oda ajándékozni; azt találtam azonban hét év lefolyása alatt, hogy ezen régészeti könyvtár itt alig használtatik. Ellenben a magyar nemzeti múzeum régiségoosztályának szakkönyvtára folyvást gyarapodik és használtatik; minek folytán bátor vagyok a tek. Akadémiát felkérni: méltóztassék ezen könyveket, vagy talán az egész archaeologiai könyvtárát, a m. nemzeti múzeumnál letéteményezni, hol ez sokkal gyakrabban használtatik s rendeltetésének jobban felel meg, mint a tek. Akadémia könyvtárában.*”⁶⁶ Az átköltöztetés megtörtént, s bár csak egy letéti szerződést kötöttek – tehát nem a múzeum tulajdonába került a könyvgyűjtemény –, azonban még ez is sértette az Akadémiát, úgy érezték, hogy Pulszky saját maga számára követelte vissza az alkotásokat. Ha pedig valaki ebben a témában kutatott, és nem találta a megfelelő irodalmat, a következő mondattal irányították át a múzeumba: *„hiába való minden keresés, Pulszky visszavette ajándékát.*”⁶⁷

1914-ben, az akkori akadémiai főkönyvtárnok, Szily Kálmán kezdeményezte, hogy a régészeti könyvek kerüljenek vissza az Akadémiára. A következőkkel indokolta a lépés szükségességét: *„Tekintve már most, hogy az azóta lefolyt évek alatt az archaeologia művelése hazánkban – hála magának Pulszky Ferencznek, Römer Flórisnak, Hampel Józsefnek és utódaiknak – öröndetes fejlődésnek indult s hogy már nemcsak a Nemzeti Múzeumban, hanem kívül is számosan foglalkoznak mind Budapesten mind a vidéken archaeológiával és gyakran keresnek az Akadémia könyvtárában idevágó munkákat, minthogy itt nyilvános könyvtár lévén, sokkal könnyebben juthatnak hozzájuk, mint a M. N. Múzeum régiségtárának specialis rendelkezésű könyvtárában: a főkönyvtárnok kéri az Igazgató – Tanácsot, szíveskedjék intézkedni, hogy az 1876-ban a M. N. Múzeumnak*

⁶⁴ Budapesti Szemle 1883. XXXIII. kötet, Visszaemlékezések (340)

⁶⁵ Fráter Jánosné: Az MTA Könyvtári Bizottságának iratai 1866-1949 (42-43)

⁶⁶ Akadémiai Értesítő 1875. (22)

⁶⁷ Budapesti Szemle 1883. XXXIII. kötet, Visszaemlékezések (340)

letétképen átadott és az Akadémia bélyegzőjével ellátott archaeologiai munkák, melyeknek jegyzéke megvan, az Akadémia könyvtárának elismervény mellett visszaadassanak. Magától értetődően, hogy az Akadémia könyvtára mindenkor szívesen ki fogja kölcsönözni a M. N. Múzeum tisztviselőinek, mint eddig is, úgy ezentúl is az általuk használni kívánt könyveket.”⁶⁸

A kért könyvekről jegyzéket készítettek, amelyekbe 119 mű került bele.⁶⁹ A beterjesztett javaslatot az Akadémia akkor elfogadta, viszont semmiféle bizonyítékok nincsenek arra vonatkozóan, hogy az áthelyezés megtörtént volna.

⁶⁸ Akadémiai Értesítő 1914 (145)

⁶⁹ MTA Kézirattár, RLN. 632/1914

4. A Magyar Tudományos Akadémiának 1867-ben adományozott könyvek jellege

A már a fentiekben felvázolt körülmények miatt tehát Pulszky úgy döntött, hogy a teljes könyvgyűjteményét az Akadémiának adományozza. Erről Toldy Ferencet is tájékoztatta egyik neki írt levelében: „...miután hazámba visszajöttem az Akadémiának ajándékoztam archaeologiai könyvtáramat körülbelül 1000 kötetet köztök a legdrágább kiadások mint Lord Kingsborough *Antiquities of Mexico*jét, melynek ára 400 font. Az egész ajándék megért legalább 10000 forintot.”⁷⁰ Ebből is látszik, hogy a ritka művek által mekkora értékkel bírt a gyűjtemény, amellyel az Akadémia állománya gyarapodott.

Az esemény nagyságát és különlegességét mutatja az is, hogy több korabeli folyóiratban is megemlékeztek róla. „Az idei szaporodás a Pulszky Ferencz tiszteleti tag ajándékozta nagybecsű könyvei által jeleskedik, melyek közt sok olyan, mely egyik pesti könyvtárban sem találtatott.”⁷¹ – olvasható az Akadémiai Értesítő 1868. január 7-i beszámolójában. Rómer Flóris pedig az alábbi mondatokkal emelte ki jelentőségét az Archeológiai Értesítőben: „Az archaeologiai tanulmányokat kedvelők számára jelezzük, hogy a külföldről hazatért Pulszky Ferenc úr, achaeológiai bizottmányi tag, ezen tudományra vonatkozó ritka és igen drága könyveit ...a m. tudományos akademia könyvtárának és arch. bizottságának ajándékozta! Ezen megbecsülhetetlen ajándék nagy hézagot pótol főleg a görög díszedények, a drága metszetkövek és a régi művészeti szakokban; egyebek közt csak a római Instituto di corrispondenza, Champollion, Gerhard, Jorio, Bunsen műveit, számra 600-at, a számos nélkülözhetetlen muzeumi jegyzékeket, stb.”⁷²

Több köszönő levelet is küldtek számára, amelyben nem győztek neki hálálkodni, külön gesztusként pedig kiemelték, hogy Pulszky-könyvtár néven fogják kezelni, elkülönítve ezáltal a többi anyagtól.⁷³ Ahogy tehát látható, egy minden tekintetben egyedülálló gyűjteménynek tartották. Budenz József alkönyvtárnok készítette el azt a két jegyzéket, amely a több, mint 1200 kötetet foglalja magába. Az egyik a nyelvészeti, történelmi és utazási témájú könyveket tartalmazta, amiben három nagy kategóriát különített el: a szanszkrit nyelvre és irodalomra vonatkozó művek; a történelmi és politikai témájúak, amelyeket Magyarországról külföldön jelentettek meg; valamint az archeológiai témájúak. Ez egy gépelt, 388 tételt számláló jegyzék.⁷⁴ De ezen kívül még több kéziratot, kézrajzot és

⁷⁰ Pulszky Ferenc Toldynak írt levelei, MTA Kézirattár M. Ir. Levelezés 4rét 111

⁷¹ Akadémiai Értesítő 1868 (35)

⁷² Archeológiai Értesítő 1868 (85)

⁷³ Vasárnapi Újság 1867 12. (141)

⁷⁴ MTA-nak adományozott könyvek, OSZK Kézirattár Fond VIII 2026

incunabulát is magába foglalt a könyvtára.⁷⁵ A másik jegyzék az archeológiai könyveket írja össze, amelyeket később a Nemzeti Múzeumba vitetett át. Ebben a fejezetben az első, nyelvészeti-történelmi jegyzék elemzése következik.

Mind Fejérváry, mind Pulszky érdeklődött a keleti kultúra iránt, a fennmaradt jegyzékekből kitűnik, hogy körülbelül ötven ilyen témájú és vonatkozású könyv volt a birtokában. Tematikájuk szerint négy nagy csoportra lehet osztani ezeket a műveket: az asszír, egyiptomi, indiai, kínai, japán régiségekre vonatkozó könyvek, katalógusok; a keleti mitológiával, vallással kapcsolatos irodalom; a szanszkrit nyelvű szépirodalom fordításokban valamint általános nyelvészeti munkák és szótárak.⁷⁶

A szanszkrit nyelvet Pulszky Angliában eltöltött éve alatt kezdte el tanulni a kor híres és elismert nyelvészétől, Theodor Goldstückerrel.⁷⁷ Annyira magával ragadta a nyelv sokszínűsége, hogy még egy tanulmányt is megjelentetett *A magyar képzők és ragok a szanszkrit nyelvészeti rendszer világában* címmel.⁷⁸ Deák Ferencnek írt egyik levelében a következőkkel magyarázta ezen rövid értekezés megírását: „Több éven keresztül szorgalmasan foglalkoztam a szanszkrit nyelvtudománnyal, Goldsticker barátom vezérlete alatt s útmutatása szerint. Midőn ezen tanulmányra adtam magamat, nem azért tettem, hogy Vlamiki vagy Kalidásza remekműveit eredetiben tanulmányozhassam; ...hanem engem leginkább maga a szanszkrit nyelvészet érdekelt.”⁷⁹ Azonban nem csak ez bizonyítja a szanszkrit iránt szenvedélyét, hanem az is, hogy az Akadémiának átadott könyvek között több ilyen nyelvű vagy témájú könyvet is találunk. Tulajdonát képezte Goldstücker és Horace Hayman Wilson angol és szanszkrit szótára is, de emellett Franz Bopp *Glossarium Sanscriptum*ja is. Nyelvkönyveket is vásárolt az évek során: Wilsontól az *Introduction to the Grammar of the Sanscrit language*, Niels Ludwig Wertergaardtól pedig a *Radices Inguae Sanscritae*. De emellett Hitopadésa nyelvtani magyarázatokkal ellátott szanszkrit szövege, valamint két szanszkrit kézirat is a birtokában volt: a *Datyatrasahasra nama* és az *Annapurna stotra*.

Mivel Indiában használják ezt a nyelvet, ezért – feltételezhetően gyakorlás gyanánt, de akár érdeklődéséből kifolyólag is – több Indiáról, valamint a hindu vallásról szóló könyvet halmozott fel, huszonkét kötetet. Formájukat tekintve vannak közöttük versek, rövidebb szövegek, részletek egy-egy nagyobb műből, de történelmi témájú is, például Peter von

⁷⁵ Budenz József levele, MTA Kézirattár, RAL 214/1867

⁷⁶ Bincsik Mónika: Japán műtárgyak gyűjtéstörténete Magyarországon a 19. század második felében (68)

⁷⁷ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (128)

⁷⁸ Pulszky Ferenc: Életem és korom III. (295)

⁷⁹ Pulszky Ferenc: Életem és korom II. (219)

Bohlen *Das alte Indien* című könyve. Általánosan a nyelvek illetve a nyelvtan iránti érdeklődését jól példázza, hogy magyar és angol nyelvtankönyvei, szótárai, illetve egy etruszk nyelvkönyve is volt.

A legkülönbélebb nyelveken íródott vallásos könyvekkel rendelkezett, bár nem feltétlenül beszélte őket. Az Új – Testamentum törökül és malájul, Lukács Evangéliuma tamilul és modern abesszinül, az Acta Apostolorum kaneréziül.

Ahogy azt már említettem, nagyobb egységet képeznek azon politikai témájú művek, amelyekben Magyarországról emlékeznek meg. A legtöbb ezek közül angol, francia vagy német nyelven íródott, mivel jellemzően külföldi írók műveiről van szó. Magyar szerzőktől elvétve bukkan fel néhány. Az ebbe a kategóriába bekerült ötvenhét művön belül is kisebb alosztályokat lehet elkülöníteni. Vannak, amelyek az ország történelmével foglalkoznak, de egy jelentős rész, az 1848-49-es szabadságharc eseményeit taglalja. Így nagyon közeli barátjáról, Kossuth Lajosról íródott kiadványok is viszonylag nagy számban képviseltetik magukat. A könyvtár jelentősége abban rejlik, hogy a szabadságharcról szóló külföldi szakirodalmak először kerültek be magyar könyvtárba, amely kutathatóvá vált. Jól kitűnik, hogy Pulszky mennyire tudatosan gyűjtötte ezeket a könyveket egészen körülbelül az 1860-as évekig, amikor szakított Kossuthtal. Nagy részük az önkényuralom időszakában tiltottnak számított.

Az 1848-49-es szabadságharchoz kapcsolódó művek:

- Teleki László: *La Hongrie aux peuples civilisés*, Párizs (1850)
- Question austro-hongroise et intervention Russe*, Párizs (1849)
- Alb. Mott: *The Hungarian War*, Liverpool (1851)
- Pataki K. Mihály: *Bem in Siebenbürgen*, Lipcse (1850)
- Magyar forradalmi adattár*, Pest (1850)
- Szilágyi Sándor: *A magyar forradalom napjai 1849 július elsője után*, Pest (1850)
- Klapka, *war of independence in Hungary I. II.*, London (1850)
- Pragay: *Hungary and its revolutions. With a memoir of L. Kossuth*, London (1854)
- Max Schlesinger: *The War in Hungary 1848-49*, London (1850)
- Austria and Hungary from the Eclectic Review for Sept. 1849*
- Österreichische Commentar zu der Russischen Darstellung des ungarischen Revolutions Krieges*, Pest (1851)
- Fódál Oskár: *Der Krieg in Ungarn*, Mannheim (1849)

Kossuth Lajosról szóló-, vagy általa tartott beszédekből összeállított kiadványok:

- Kossuth Address on the War Question (1854. november 29.)
- Authentic Report of Kossuths Speeches on the war in the east (1854)
- Ed Newman: Select Speeches of Kossuth, London (1853)
- Bibra: Kossuth und seine Getreuen im türkischen Asyl, Frankfurt
- Kossuth and the „Times”, London (1851)
- Junius Americanus: An essay on Kossuth, Hungary, St. Louis (1852)
- Th. Korn: Kossuth und die Ungarn in der Türkei, Hamburg (1851)
- Levitschnigg: Kossuth und seine Bannerschaft I. II., Pest (1850)
- Auburn (1852)
- Kossuth speeches in the City Hall at Glasgow, London (1854)
- Kossuth, the exile and the Magyars of Hungary, London (1851)

Egyéb, a magyarsággal foglalkozó könyvek. Ebbe a kategóriába soroltam be azokat, amelyek a politikai helyzettel, illetve a művészettel, történelmi múltunkkal foglalkoznak. Ugyan ebbe a felsorolásba nem tettem bele, de van pár Ausztriával foglalkozó kiadvány is, amely az 1848-49-es eseményeket taglalja:

- Boldényi J.: Le Magyarisme, Párizs (1850)
- Carter: The Hungarian Controversy, Boston (1852)
- Austria and Hungary (1849)
- Les droits des Arpad. Traduit du hongrois avec preface par G. Sarrut, Párizs (1862)
- Wilhelmina Racidula: Hungarian impostors un Hungarian patriots, Birmingham (1851)
- London Hungarian Comittee: The Wrongs of Hungary
- Zur Lösung der Ungarischen Frage, Bécs (1861)
- F. Ludwigh: Donnees historiques fournies par les etymologies magyares, Brüssel (1858)
- Ungarns politische Characters, Mainz (1851)
- Elisamter: Die Ungarische Frage und die Österreichische Finanzcalamitaet, Berlin (1862)
- Eötvös József: Die Reform in Ungarn, Lipcse (1846)

Podhradazky: Hungarorum de Augusta domo Austrica benemerita, Buda (1859)

Ungarns Gegenwart, Bécs (1850)

Szalay L.: A horvát kérdéshez, Pest (1851)

Zur ungarischen Frage. Eine Denkschrift, Lipcse (1859)

The hungarian question. The duty of England towards Hungary at the present moment (1849)

Szalay L.: Fiume a magyar országgyűlésen, pest (1861)

Buchheim Falke: National Gesaenge der magyaren. Aus dem Ungarischen, Kassel (1850)

Wildman: A brief history of Hungary, Bradford (1850)

A londoni magyar jótékony egyesület szabályai

Kápolnai: Az Árpádok élnek még, Torinó (1862)

A jó ember, Pozsony (1844)

A nemzetek semlegességi viszonyai, Pest (1863)

Rosty Zsigmond: A közös ügyek, Pest (1863)

Somsich: Das legitime Recht Ungarns, Bécs (1850)

G. Stephens, The Manuscripts of Erdély, London (1863)

Archiv des ungarn Ministeriums und Landesvertheidigungsausschusses I. II., Altenburg (1851)

Ph. Korn: Ungarns Recht und Gesetz I.

Ungarns Maenner der Zeit, Lipcse (1862)

Sammlung der für Ungarn erlassenen Manifeste und Proclamationen, Pest (1850)

Fons vitae. Az életnek kútfeje, Debrecen (1589)

Keresztúri Pál: Lelki legeltetés, Várad (1649)

Schuselka: Oesterreich und Ungarn, Bécs (1861)

Kákay Aranyos: Országgyűlési árny és fényképek, Pest (1861)

Pius Desiderius: Über Erziehung und Unterricht in Ungarn, Lipcse (1833)

A fenti listából nagyon jól körvonalazható, hogy Pulszky ragaszkodott magyarságához, és az emigrációban töltött évei alatt sok a szabadságharcra kapcsolatos művet halmozott fel, talán ezzel is visszahozva valamit az elhagyott Magyarországról. Az köztudott, hogy Angliában próbálta a politikai elitet a magyar ügy mellé állítani, hogy

támogassák az önállósodási törekvéseket, valamint a többi Angliába menekült emigránst. Ismeretei szélesítése érdekében az általa vásárolt könyvekből a Magyarországon kialakult állapotok külföldi megítéléséről próbált tájékozódni.

Az utolsó nagyobb témakör, amely szerepel ezen a jegyzéken, a történelmi témájúak. Ő maga a jelentésében a francia történelemre vonatkozó „Memoires”-ok gyűjteményét emelte ki, szám szerint hetvenöt szerepel a listán. Ezek többsége az 1779-es francia forradalomról, a napóleoni időről, valamint az 1848-as februári forradalomról szólnak.

Pulszky néhány, az általa, valamint feleségével közösen írt publikációt is az Akadémiának adott. Ezek a következők voltak: *White Red Black. Sketches of Society in the United States; The tricolor on the atlas, or Algeria and the French conquest; Tales and traditions of Hungary; Mémoires of a Hungarian lady.*

Tehát megállapítható, hogy Pulszky előszeretettel vásárolt a történelem, vallás, művészetek témaköréből olvasmányokat. Ez politikai és múzeumi pályafutásával is magyarázható, próbált minél szélesebb körben tájékozódni, művelődni. De ne felejtjük el azt sem, hogy egy minden tekintetben nagy gonddal, sok esetben ritka művekkel kialakított bibliotékáról van szó, amely a magyar könyvtárat gazdagítja.⁸⁰

⁸⁰ Az MTA-nak ajándékozott könyvek jegyzéke, OSZK Kézirattár, FOND VIII 2026

A. A Fejérváry-Mayer kódex

(6. kép) Az Akadémia könyvtárának ajándékozott könyvek közül Pulszky maga emelte ki az egyik fontosságát: „Lord Kingsboroughét Mexikoról; ez utóbbi annak idejében négyezer forintba került.”⁸¹ Ennek a kötetnek érdekes – Fejérváryhoz és Pulszkyhoz kötődő – előtörténete van.

A Nemzeti Múzeum Etnographiai Osztályának 1872-es megalakulását követően több Amerikából származó tárgy is került Magyarországra. Azonban ezt megelőzően – bár több gyűjtő is eljutott a kontinensre – nagyon kevés az onnan származó műtárgyak száma, ráadásul ezek a korábbi gyűjtemények szétszóródtak.⁸² Ahogy azt már fentebb említettem, Pulszky az Akadémiának adományozta többek között annak a mexikói kódexnek hasonmás kiadásait is, amelyek a Fejérváry tulajdonát képező mű alapján készültek.

Arra vonatkozóan, hogy a kódex mikor került hozzá, eltérő információk vannak. Fejérváry számadáskönyvében 1828-ban jelenik meg az első feljegyzés, miután Viczay Mihálytól megvásárolta 400 forintért.⁸³ Annyi bizonyos, hogy 1831-ben már az ő tulajdonát képezte.⁸⁴ A kódex ritkaságát mutatja, hogy egy ír arisztokrata gyűjtő, Edward King Kingsborough kölcsönkérte Fejérvárytól, és 1837-ben meg is jelentette az *Antiquities of Mexico* című könyvsorozatában hasonmás kiadásban.⁸⁵ Ebből egy példányt elküldött Fejérvárynak hálája jeléül: „*Néhány mexicói alakocskán kívül különös ritkaságul tekintendő a ritkán találtató mexicói codixek egyike, melly lemásolva Kingsborough mexicói régiségről írt nagy munkájában is előjő; egykor Viczay birtokában volt s másolat végett lord Kingboroughnek átadatott, ki e szivességért diszmunkájából egy példánynyal tisztel meg Fejérváryt.*”⁸⁶

Egy azték kódexről van szó, egyike azoknak a ritka pre-spanyol kéziratoknak, amelyek túléltek a XVI. századi spanyol hódítást. 23 lapból áll, amelyeknek mindkét oldala festett. Az elemek nagyon gondosan töltik ki a teret, a szép színek és a viseletek pontos ábrázolása még gazdagabbá teszi. Ez az úgynevezett kalendáriumkódex, amely a szent azték naptárat tematizálja, az egyes oldalakon „egy-egy középkori mexikói isten szerepel a 260 napos rituális naptárral kombinálva.”⁸⁷

⁸¹ Pulszky Ferenc: Visszaemlékezések (214)

⁸² Gyarmati János: A gyűjtemény két amerikai tárgya (241)

⁸³ u. o. (243)

⁸⁴ Eduard Seler: Codex Fejérváry-Mayer (1)

⁸⁵ Gyarmati János: A gyűjtemény két amerikai tárgya (243)

⁸⁶ Henszlmann Imre: Fejérváry Gábor eperjesi museumának ismertetése (12)

⁸⁷ Gyarmati János: A gyűjtemény két amerikai tárgya (247)

Fejérváry halála után a gyűjteménnyel együtt ezt a mexikói emléket is Pulszky Ferenc örökölte meg, aki az 1853-as londoni kiállításon bemutatta az angol közönségnek: „*Mexican hieroglyphic Code, on elk skin, covered with white paint, and belonging to the preiod anterior to the discovery of America. There are but sixteen such codes known; the present one is the only one in private possession. Published in Lord Kingsborough's great work.*”⁸⁸

1855-ben Joseph Mayer liverpooli műgyűjtőnek adta el, aki a Liverpooli Nemzeti Múzeumnak adományozta.⁸⁹ Ma a világ egyik legértékesebb ilyen jellegű kódexének számít, amit nagy becsben tartanak.

⁸⁸ Catalogue of the collection of the monuments of art formed by the late Gabriel Fejervary, of Hungary (29)

⁸⁹ Gyarmati János: A gyűjtemény két magyar tárgya (247-248)

5. A Magyar Nemzeti Múzeumba 1874-ben átszállított régészeti könyvek

Ahogy ezt már fentebb megírtam, Pulszky Ferenc 1874-ben döntött arról, hogy az archeológiai témájú könyveit az Akadémia könyvtárából a Nemzeti Múzeumba viteti át és helyezteti el letéteményként. Így tehát mindazon műveket, „*melyek általános művelődés és műtörténelmi jelentőséggel nem bírnak és speciális archaeológiai tárgyakkal foglalkoznak az Akadémia tulajdonjogának fenntartásával letéteményként a Nemzeti Múzeumba helyezettessen át.*” Ezen könyvek lajstromozására egy három tagú albizottságot küldtek ki, amelynek tagjai Pulszky mellett Toldy Ferenc és Hunfalvy Pál voltak.⁹⁰

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában található kézzel írott jegyzékben – *Jegyzék azon régészeti munkákról, melyeket Pulszky Ferencz a M. T. Akadémia könyvtárának adományozott, és melyek a M. Nemzeti Múzeum Igazgatóságának kérelmére, az Akadémia összes ülésének megegyezésével, a Múzeum régészeti osztályának szakkönyvtárában letéteményképpen áthelyezzenek* – (7. kép) méret és téma szerinti beosztásban szerepelnek a művek, összesen kétszáznyolc tétel: 238 kötet, ötvenhét katalógus és tíz folyóirat.⁹¹ Az általam tanulmányozott lista nem a teljes gyűjteményi állományt öleli fel, legnagyobb számmal az ó-régiségtanból szerepelnek a szerzők és címek. Általánosságban elmondható, hogy angol, német, francia, olasz és magyar nyelvű kiadványok szerepelnek, lévén Pulszky ezeken a nyelveken beszélt, így érthető is miért ilyen folyóiratokat, katalógusokat halmozott fel élete során. A könyvek egy részét Fejérváry Gábortól örökölte meg. Így a listán szereplők nagy része korábban még nagybátyja tulajdonát képezte, de Pulszky is hasonló ízléssel rendelkezett.

Mint már említettem, elsősorban régészeti munkák szerepelnek a listán, amely közül az első nagyobb csoportot az Egyiptomról, Ninivéről, Babilonról szóló kiadványok adják, összesen négy. Mivel elég nehéz lenne tételesen is felsorolni az egyes témákhoz tartozó kiadványokat, így én csak azokat emelném ki, amelyek Pulszky személyes jó barátainak írásai, akikkel az emigrációban eltöltött évek során valamint utazásai alkalmával találkozott. Így érdemes megemlíteni, hogy már ebben a csoportban szerepel Johannes Overbeck német régész neve is – vele Pulszky sokat levelezett,⁹² *Über die Lade des Kypsilos* címmel.

A következőkben nem elsősorban a téma, hanem méret szerint különítették el az egyes alfejezeteket. De természetesen logikai kapcsolat figyelhető meg az ott szereplő címek között. Az ez utáni nagyobb egységet harminckettő etruszk, római valamint görög művészetről

⁹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia 1875. január 31-én tartott ülése, MTA Kézirattár, RAL 1174/1877 K1563

⁹¹ A jegyzék jelzete: MTAK RAL 1093/1866

⁹² Levelezésük az OSZK Kézirattárában található

szólók képezik, illetve egyéb régészeti művek, amelyek nyolcadrét nagyságúak voltak. James Yates amerikai író három könyvével is szerepel: *One the use of the terms Acanthus, Acanthion; Additional observations ont he Bulla worn by roman boys; Textinum antiquorum an account of the art Weawing*. Eduard Gerhard német archeológus *Hyperboreisch römische Studien für Archaeologie* kiadványa, Visconti: *Opere varie italiane e francesi* gyűjteménye található meg. Pulszky egyik „mentorának”, a Bécsben élő numizmatikusnak, Anton von Steinbüchelnek antikvításokról írott könyve is a gyűjteményéhez tartozott. Ugyan eddig csak angol, német és olasz írások szerepeltek, érdemes megemlíteni kettő magyar nyelvű könyvet is, amelyek jó barátjához, Henszlmann Imréhez köthetők: *Párhuzam az ó és újkor művészeti nézetek és nevelések közt különös tekintettel a művészeti fejlődésre Magyar Országban és Római régiségtan*.

Nagyobb egységet képeznek a negyedréti méretűek, amelyhez harminc kiadvány tartozik. Ezek szintén a római és görög kultúráról, azon belül is a szobrászatról és régészetről szólnak elsősorban. Itt szintén szerepel Gerhard Eduard és Visconti is három-három művével, Theodor Panofka egy görög mitológiai témájúval: *Zeus und Aegina*, Friedrich Thiersch pedig szintén a görög művészetről egygyel: *Über die Epochen der bildenden Kunst unter den Griechen*. Johannes Overbeck neve ismét felbukkan: *Die römische Villa bei Weingarten*.

A folio méretű régiségtani munkáknál a már fentebb említett témák folytatódnak azzal a különbséggel, hogy itt már inkább gyűjtemények vagy múzeumok leírását lehet megtalálni, míg az eddigiekben inkább elemzések voltak túlsúlyban. Szintén Eduard Gerhardot és Winckelmannt lehet megemlíteni, mindketten antik művészekről és gyűjteményekről írtak. A további nyolcadrét és negyedréti nagyságúaknál is ez a tematika figyelhető meg Eduard Gerhard, Panofka és James Millingen könyvei és tanulmányai esetében.

Előző dolgozatom témája Pulszky Ferenc gyűjteményei voltak, amelyben kitértem arra, hogy Pulszky előszeretettel vásárolt vésett köveket, úgynevezett gemmákat. **(8. kép)** Jó pár ezekre vonatkozó szakirodalmat is összegyűjtött, amelyek azok megmunkálásával, vagy a kövekből kivésott alakokkal foglalkoznak: „*Különösen a gemmák és antik edények tanulmányozására nézve van az adomány archaeologiai részében sok érdekes munka.*” – emelte ki Budenz József a tájékoztatójában.⁹³ Összesen harmincöt mű került bele ebbe a kategóriába, amelyek közül én kiemelnék párat, amelyekből jól kitűnik, hogy milyen elismert szakemberek munkáját vásárolta meg.

King C. W.: *Antique Gems*

⁹³ MTA Kézirattár, RAL 214/1867

Karl Emil Kluge: Handbuch der Edelstein-Künde
 Karl Erik Kluge: Catalogue of Greek and Roman Gems
 Karl Erik Kluge: Katalog einer Sammlung geschnittener Stein
 James Tenant: On Gems and precious Stones
 James Howell: Catalogue of a Collection of antique Gems
 Tommaso Campanella: Impronte di monumenti Gemmary
 Klotz: Über den Nutzen und Gebrauch der alten geschnittenen Steine und ihrer Abdrücke
 Millin Louis: Introduction a l'étude de l'Achéologie des perles gravées et des médailles
 Theodor Panofka: Gemmen mit Inschriften
 Thomas Worlidge: A select collection of Drawings from curious antique Gems
 Johann Joachim Winckelmann: Description des pierres gravées de feu Baron de Stosch
 Leonardo Agostini: Le Gemme antiche figurate
 Laurent: Traité de la méthode antique de graver en pierres fines

Kisebb csoportját képezik a jegyzéknek a mitológiák, ahol tizenhárom művet lehet megtalálni. Két alkotást lehetne kiemelni innen: Millin *Mytologische Gallerie*, valamint Panofka és Gerhard közösen megírt *Neapels antike Bildwerke* címűt.

Az éremtani munkák már jóval nagyobb számban szerepelnek, mind nyolcadrét, mind folio méretben. Itt ugyancsak meg kell említeni Anton von Steinbüchel néhány művét, amelyeket írt: *Die Beckerschehen falschen Münzstaempel*, *Notice sur les medallions romains en or du musée Gmp. et roy de Vienne*. Itt újabb magyar nyelvű szakirodalmak is helyet kaptak a listán: *Értekezés Venczel magyar királynak pénzeiről*, továbbá Kiss Ferenc *Ó-Budán lelt római szabályzó pénzmérték* című alkotása. Négy, különböző területeket felölelő folyóirat is átkerült a Nemzeti Múzeumba: a *Gazette*, a *The Museum of classical Antiquities*, a *Revue Archéologique* és a *Nouvelles Annales de l'Institut Archéologique* és az *Archeologische Zeitung*.

A keresztény-régiségtanba hat mű sorolódott. Így többek között egy francia írótól, aki a Louvre kiállított zománcairól értekezett, vagy a milánói katedrális külső- és belső kialakításáról szóló. De Henszlmann Imre *Kassai templomok* című bővített kiadásban megjelentetett alkotása is a tulajdonát képezte.

Az utolsó előtti nagy egységet képezi az a tizenhét könyv, amelyek a művészetekről íródtak, különböző témákban. Henry Cole Albert Dürerről írott műve mellett érdemes megemlíteni Henry Cole párizsi, német és angol műalkotásokról és művészekről írott könyvét: *Kunstwerke und Künstler in England und Paris, Kunstwerke und Künstler in Deutschland*. Overbeck két könyvét is megvásárolta: *Geschichte der griechischen Plastik, Alas zur Gallerie heroischen Bildwerke den alten Kunst*. Érdekesség, hogy Giorgio Vasari ma is méltán híres könyve, *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete* című kiadványa szintén a tulajdonát képezte német nyelvű kiadásban. Természetesen Anton von Steinbüchel neve újfent felbukkan: *Grosser antiquarische Atlas der vorzüglichsten Denkmäler den Alten Welt*.

A lista legvégén különböző kiállítások katalógusait találjuk. Ezek vagy nagyobb múzeumokhoz, vagy nevesebb ember gyűjteményeihez kapcsolódó inventáriumok. Valószínűleg azért voltak a birtokában, mert maga is látta ezeket. A legtöbb azon városok gyűjteményeiből található, amelyekben járt utazásai alkalmával: Párizs, London, New York, Bologna, Berlin, Bécs, Drezda, Nürnberg, Firenze és Manchester, ahogy az megfigyelhető, elsősorban német, angol és olasz területeken.

6. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára számára 1875-ben felajánlott művek

1875-ben Pulszky Ferenc úgy döntött, hogy a tulajdonában lévő és a képviselői pozíciójához, a politikához kapcsolható iratait a Nemzeti Múzeum könyvtárának ajánlja fel. Pulszky hazatérése után előbb Szentes, majd Szécsény országgyűlési képviselőjeként vett részt a politikai életben, és ez a könyvajándék is jól jelzi, hogy milyen bonyolult és sokrétű feladata volt a képviselőknek az 1870-es években.⁹⁴ Az ezekről a dokumentumokról készült leltárban⁹⁵ – *Méltóságos Pulszky Ferencz muz. Igazgató Ur által a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának 1875. évi márczius hó 22-én ajándékozott nyomtatványok betűszerinti jegyzéke* – összesen 188 tétel, 936 példány szerepel.

Néhány példa, amely jól mutatja, milyen széles körű volt ez a kollekció:

Átnézeti kimutatás a magyarországi megyék, és kerületi hatóságok összes tiszti, és szolga személyzet létszámáról 1868. évre

Államadósság állása 1867-nek végével és szükséglete 1868-ban Budán

Államköltségvetés a magyar korona országai részére 1868-1875. évre

Többségében egy vagy két darab, némelyik csonka példány, összesen 268 füzet.

József-Műegyetem programja az 1871/72. tanévben Budán

Közlemények (hivatalos statisztikai) 1868-74 közöttől 26 füzet

Mayláth Béla: Tanulmányok az ember eredetének történetéből, Budapest (1874)

Granciscus Patatschny: Ante coronationis diem regis Francisci Josephi ac reginae Hungariae Elisabethae, Bécs (1867)

Tizenhárom darab, kötetlen példány

Vasárnapi Újság 1867-68

Kötetlen csomag, a példányszámok közül több hiányzik, némelyhez a mellékletek is.

Pulszky Ferenc műgyűjteményének jegyzéke (1868)

Hét példányt adott oda a könyvtárnak, érdekes, hogy ennyit gyűjtött össze a saját gyűjteményéről készült jegyzékből.

⁹⁴ Csorba: Pulszky Ferenc életútja (17)

⁹⁵ A jegyzék jelzete: OSZK Kézirattár Fol. Hung. 1887/17. kötet

A lista többségében költségvetési, államháztartási iratokat, statisztikai adatokat, törvénykezési- és országgyűlési jegyzőkönyveket, törvényjavaslatokat, utasításokat tartalmaz. De ezek mellett miniszteri jelentések, előterjesztések, vámügyekre vonatkozó dokumentumok, de még Pest városának költségvetése is fellelhető közte.

VI. Pulszky Ferenc egyéb könyves ügyei

1. Pulszky Ferenc a múzeumok és könyvtárak országos felügyelője

„A muzeumok egyébiránt nem csak a művelődési fokot jelzik oly pontosan, mint a hőmérő a temperaturát, hanem egyszersmind mutatják azt is, mily állás az, melyet minden nemzet a politikai világban követel. Nagyhatalmasságok fővárosai, vagy azon nemzetekéi, melyek nagyhatalmi állásra igényt tartanak, világpolgári irányt követnek gyűjteményeikben. ...Múzeumaik az emberi műveltség minden ágaira kiterjednek, a művészetnek, legszélesebb értelemben véve, képviselői s raktárai, melyekben mindenki általános nézetet nyerhet az emberi nem összes művelődésének minden fasisairól az egész földtekén. ...Fő céljuk nem az, hogy a bennszülöttek minél többet tanulhassanak, hanem az, hogy az ide vetődött idegen ismerkedhessék meg az ország művelődésével s természet-ritkaságaival.”⁹⁶

A fenti megállapítások Pulszky Ferencről származnak, amelyeket az 1875-ben megírt *A muzeumokról* című írásában tett közzé. Ekkor már a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójaként tevékenykedett – 1869-től 1894-ben bekövetkezett haláláig – a magyar múzeumi rendszer megteremtésén. Ebben a rövid kis tanulmányában nem csak a magyar helyzetre tért ki, hanem olyan, már akkor is világhíres városok közművelődési intézményeire, mint London, Párizs, München vagy Bécs. Mindet követendő példának tartotta, és tevékenysége is ezt a szellemet tükrözte. És, hogy mi miatt tartotta nagyra őket? Már nem csak egy nagy nemzetinek kikiáltott múzeummal rendelkeztek, hanem a különböző művészeti irányzatoknak már külön-külön kialakítottak egyet – a Londonban létrejött iparművészeti múzeum, a South Kensington volt a példája a többi ilyen típusú intézménynek. Magyarországon ekkor viszont még csak egy nagy múzeum volt, amely magába foglalt minden fajtájú gyűjteményt. Példaként az angol minta lebegett előtte, ahhoz hasonlóan akarta a változtatásokat végrehajtani.⁹⁷

Tapasztalatait már az 1850-es években megszerezte, amikor Angliában élt családjával. Ekkor előadásokat tartott a British Museum kiállításairól, azok elrendezéséről. Emellett az ottani munkatársakkal is jó kapcsolatot ápolt. Charles Thomas Newton – a görög és római antikvitások részlegének vezetője – szakmai tevékenységének sikerét saját maga is tapasztalhatta.⁹⁸

⁹⁶ Pulszky Ferenc: *A muzeumokról* (218)

⁹⁷ u. o. (225-236)

⁹⁸ Szentesi Edit: *Abgussamlungen im Ungarischen Nationalmuseum im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts* (337)

Már igazgatói kinevezését megelőzően, 1867-ben elkezdett gondolkodni a Magyar Nemzeti Múzeum átalakításán. Azonban amikor a Múzeum élére került, a kormány nagyon kevés pénzügyi forrást biztosított új kollekciók megszerzésére, bármennyire is nevesek-, vagy értékesek voltak magyar szempontból. Ezáltal az ő munkáját is megnehezítették, amit jó barátjának, Overbecknek több levelében megírt, aki válaszaiban elkésérítőnek találta ezt a fajta hozzáállást, egyben biztatta Pulszkyt terveinek továbbvitelére: *„Daß Sie wegen Ihres Museums finanzielle Noth haben bedauere ich aufrichtig und halte die Sparsamkeit auf diesem Gebiete für eine Dummheit. Ein Museum wie es in Ihrem Plane liegt ist ein ganz gewaltiger Hebel der Bildung und gerade für ein Publicum wie der Ihrige ein doppelt gewaltiger.”*⁹⁹

Végül parlamenti felszólalások, erélyes kérések révén és befolyásosságának kihasználásával olyan híres gyűjteményeket sikerült megszereznie, mint a Lobkowitz-féle ásványgyűjtemény vagy az Eszterházy-család képtára. Emellett a Magyar Nemzeti Múzeum átszervezése is hozzá köthető. Tudományos osztályokat alakított ki, kiemelte a szakmúzeumok létrehozásának fontosságát, az ő tevékenységének köszönhetően alapították meg a Néprajzi, a Természettudományi, az Iparművészeti, a Szépművészeti és Kelet-Ázsiai Múzeumot. Létrehozta a gipszmásolat- és fényképgyűjteményt, és a vidéki múzeumhálózat létrehozásán is fáradozott. De nem csak a múzeumok helyzetét, hanem a kutatók sorsát is szíven viselte, így lehetőséget keresett arra, hogy őket a nemzetközi tudományos életbe bevonhassa. Szilágyi János György szavaival élve: *„Megvetette Magyarországon a modern muzeológia alapjait, új korszakot nyitott a hazai múzeumügyben ...a hazai múzeumhálózat felzárkózása volt a célja a többi európai kultúrájú nemzetéhez.”*¹⁰⁰ És ez a cél akkor teljesült is. A legtöbb kiadványban szuperlatívuszokban emlékeznek meg róla saját kortársai – sokszor akár túlzóan. Az írói munkásságának ötvenedik évfordulójára kiadott albumban régi jó barátja, Henszlmann Imre a következőket jegyezte fel: *„Itt egyedül a régiség osztályt tekintve, gondoskodásodnak köszönheti, hogy ...a többi európaival versenyre lépett.”*¹⁰¹

Tevékenysége a könyvtárak gyarapítására, korszerűbbé tételére is kiterjedt, főleg miután 1874-ben a könyvtárak és múzeumok országos felügyelőjévé nevezte ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Pulszkynek köszönhető az is, hogy fejlődésnek indultak a szakkönyvtárak, itt elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárra, valamint a Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára saját könyvtárára kell gondolni, amely uóbbinak régészetre

⁹⁹ Szentesi Edit: Abgussamlungen im Ungarischen Nationalmuseum im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts (338)

¹⁰⁰ Szilágyi János György: Pulszky Ferenc és a múzeum helyzete a 19-20. századi európai kultúrában (917)

¹⁰¹ Marczali Henrik: Pulszky Ferenc a tudományban és a közéletben (LXVII)

vonatkozó állománya Pulszky távozásakor meghaladta a tízezret.¹⁰² Szintén Henszlmann nyilatkozta a következőt: „*Fejérvárytól örökölt jeles régészeti könyvtárral megvetetted könyvtáraink azóta tetemesen megszaporodott szakosztályainak alapját.*”¹⁰³ Ezek mellett nehezen elérhető kiadványok és több gyűjtemény megvásárlásában, vagy annak kísérletében is közreműködött Pulszky Ferenc, ezek közül én most három jelentősebbet szeretnék kiemelni.

¹⁰² Szilágyi János György: „ismerem helyemet” (30-31)

¹⁰³ Marczali Henrik: Pulszky Ferenc a tudományban és a közéletben (LXVII)

2. Firdauszi: Sah-Namé

„A régmúlt időkből egy könyv érkezett,
ez őrzött sok ősrégi történetet,
de itt-ott e könyvből a bölcs-vén kezek
külön tartogatták a tört részeket.
Míg eljött egy dikhán-fi hős pehleván,
ki fürkészve járt-kelt a régmúlt nyomán,
ki bölcs volt, nemes lelkű, s olyan terve kelt,
hogy sok tűnt regét életre kelt,
hogy sok tűnt regét újra életre kelt,
hivott minden égtájról egy móbedet,
és mindent, mi szétszórt volt, eggyészedett.”
Firdauszi: Királyok könyve, Előhang (részlet)¹⁰⁴

(8. kép) A X. században alakult ki a klasszikus újperzsa költészet, amely epikus elemeket is magába foglalt. Ugyanebben az időszakban állították össze a *Khavadáj-námag* című művet, amelynek története a perzsa uralkodóktól az arab hódításokig terjedő időszakot öleli fel. Még egy Dakikí nevű költő kezdte el megírni, de halála korai halála miatt csak törtérszéig jutott el. Ezt a félbemaradt művet olvasztotta be Firdauszi a saját eposzába. Viszont Hegel a következőket állította róla: „hiányzik belőle az idő és hely külső meghatározottsága”. Ugyan térben és időben egyfajta végtelenség jellemzi, amely az eposzok sajátossága, de az érzelmi mélység nem jelenik meg benne.¹⁰⁵

Firdauszi a perzsa arisztokrácia szemszögéből meséli el a perzsa nép történetét. Középpontban Irán és Turán évezredek át tartó küzdelme áll. Harminc éven át dolgozott rajta, míg végül elkészült a 120 ezer sorból álló, rímbe szedett alkotás. Első része sokkal inkább epikusabb elemeket mutat, míg a második történeti rész a krónika műfajához hasonlít.¹⁰⁶

Pulszky Ferenc még az 1833-as olaszországi körút alkalmával találkozott először ezzel a művel Joseph Görres fordításában.¹⁰⁷ Már akkor annyira magával ragadta, hogy múzeumigazgatóvá való kinevezését követően többek között azon is tevékenykedett, hogy a könyvtár számára megszerezze illetve magyar fordítás készüljön belőle.

¹⁰⁴ Firdauszi: Királyok könyve (Devecseri Gábor fordítása)

¹⁰⁵ Simon Róbert: A klasszikus perzsa költészet születése és alakulása (12)

¹⁰⁶ u. o. (18)

¹⁰⁷ Pulszky Ferenc: Életem és korom I. (78-79)

A Magyar Tudományos Akadémia 1870 júniusában tartott ülésén Szilády Áron¹⁰⁸ felolvasott belőle egy általa fordított kisebb részletet, ezzel is bizonyítva, hogy mekkora értékkel gazdagodhatna könyvtára a megszerzésével.¹⁰⁹ Az eseményről az Akadémiai Értesítőben is megemlékeztek, melyben közölték Szilády fordítását, majd egy újabb részletet is megjelentettek belőle *Zál és Budabe találkozása* címmel. Szilády munkájáról Toldy Ferenc így emlékezett meg: „*finom s valódi költői érzéssel, meglepő könnyűséggel, biztossággal, s nem elegantia nélkül dolgozik*”.¹¹⁰ Nem sokkal ezután Pulszky Ferenc saját költségén meghozatta Mohl kiadásban az eredeti nyelven íródott művet Szilády számára. Julius Mohl német orientalista a francia kormány megbízásából 1838–1866 között tette közzé Párizsban hat hatalmas kötetében a Sah Namé fordítását *Le Livre des Rois* címmel.¹¹¹ Az Akadémiai Értesítőben ezt így foglalták össze: „*Pulszky Ferencz saját költségén meghozatta Szilády Áron I. tag számára Firduzi Sahnaméját Mohl kiadásában VI kötetben s át is adta Szilády társunknak oly feltétel alatt, hogy használja mindaddig, míg e nagy eposzt lefordítja, s midőn többé nem lesz reá szüksége, adja be az Akadémia könyvtárába, melynek e munka tulajdona marad.*”¹¹²

Eme nemes cselekedetre válaszul egy levelet küldött Pulszkynek az akadémiai vezetőség, melyben megköszönték az adományát: „*Az Akadémia kettős köszönettel fogadta Nagyságodnak ez áldozatkészségét, először, hogy irodalmunk e nevezetes munka általi gyarapodását olyan hathatásosan előmozdítani kegyeskedett, azután, hogy az értékes könyvet Akadémiánk számára ajándékozta.*”¹¹³ Pulszky tevékenységének hála tehát egy igen ritka mű kerülhetett Magyarországra, amely további megerősítéssel szolgált arra, hogy a könyvtár elindult a fejlődés útján, és képes igazán ritka iratok felkutatására és megvásárlására.

¹⁰⁸ Szilády Áron irodalomtörténész, nyelvész, valamint a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. Nyelvismerete kiterjedt a latinra, görögre, franciára, németre és angolra, de emellett több keleti nyelvet is elsajátított: a törököt, a hébert, az arabot és a perzsát is.

¹⁰⁹ Akadémiai Értesítő 1870 (185)

¹¹⁰ Horváth János: Szilády Áron emlékezete

¹¹¹ Carl Gustav, Adolf Siegfried: Mohl, Julius (57–59)

¹¹² Akadémiai Értesítő 1872 (74)

¹¹³ MTA Könyvtár Kézirattára, Régi Akadémiai Levéltár (RAL) 235/1872

3. A corvinák

A Mátyás király könyvtárából származó corvinák a halála után eltűntek, nagyon sok pedig elpusztult. Sokáig azt hitték, hogy az ország területén egy sem maradt fenn. 1861-ben Rómer Flóris volt az, aki a győri püspöki könyvtárban felfedezett egyet, de ezen kívül több másik, az uralkodó tulajdonában lévő kódex, ősnymtatvány és a számára készült corvinák is voltak Magyarország határain belül.

Az 1800-as évek második felében megindultak azok a törekvések, hogy minél többet szerezzen vissza az ország. A Teleki József által a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának adományozott könyvek között megtalálható volt egy corvina is, de még nagyobb jelentőségűnek bizonyult, amikor 1869-ben II. Abdul Aziz szultán négy hiteles Mátyás-kódexet ajándékozott a császárnak, aki azokat a Magyar Nemzeti Múzeumnak adta át. 1873-ban a Széchenyi Könyvtár jutott hozzá vásárlás útján még kettőhöz.

A legfontosabb esemény azonban 1877-hez köthető. A török szultán a Topkapiszerájban őrzött valamennyi-, Mátyáshoz köthető kódexet visszaadta a magyaroknak viszonzásul, amiért a török-orosz konfliktusban a magyar ifjúság Törökország mellé állt. A fekete viaszosvászonnal betekert ládába tett könyveket vonattal szállították a fővárosba, amelyet a vasútállomáson „*Pulszky Ferenc, Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos, Szász Károly, Szilágyi Sándor, Laubhaimer Ferenc egyetemi rektor, valamint a főpolgármester, az alpolgármester és a főkapitány fogadták*”.¹¹⁴ Ezeket a budapesti Egyetemi Könyvtárban helyezték el. Mind a 35 corvina egységes, török bőrkötést kapott, ugyanis az eredetiek annyira megrongálódtak az évek során.¹¹⁵ A későbbiekben azonban kiderült, hogy ezek közül mindössze tizennégy darab kétséget kizáróan corvina.¹¹⁶

Kubinyi már 1848-ban tett előterjesztést arra vonatkozóan, hogy valószínűleg Törökország területén is találhatóak példányok Mátyás könyvtárából, amelyeket fel kéne kutatni. Ez a kezdeményezés azonban elhalt a forradalom és szabadságharc kitörése miatt. 1862-ben viszont újra az akadémiához fordult ezzel a kérésével: „*eléadá, hogy a napokban Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre barátai előtt késznek nyilatkozott a hazai történelmi adatok Konstantinápolyban leendő fölkeresésére 1000 forintot ajánlani föl. A nevezett akadémiai*

¹¹⁴ Mikó Árpád: A Corvina-könyvtár története (160)

¹¹⁵ http://www.corvina.oszk.hu/studies/csapodi_hun.htm#a_hazateres (2014.10.18.)

¹¹⁶ Ernődi András: A Corvina-könyvtár kutatástörténetének ismeretlen forrásai a Nagyvárad Egyházmegyei Levéltárban (322)

tagok nemcsak helyeselték ez ajánlatot, hanem maguk is ajánlkoztak a tudományos útra ...”

117

Ezen események tükrében ők voltak azok, akik még ugyanabban az évben Konstantinápolyba utaztak, hogy bizonyosságot szerezzenek arról, hogy a Topkapi könyvtárban tényleg Mátyás király corvinái közül található ott meg néhány példány. Az ott eltöltött három hét alatt egy nagykövet jóvoltából két alkalommal tekinthették meg az Eszkiszeráj palota Kubbe-alti nevű épületében a könyvtárat, ahol rá is bukkantak az ott őrzött kincsekre, amelyekről ennyi alkalom után már meg tudták állapítani hitelességüket. A felfedezésről Ipolyi Arnold így tájékoztatta Toldy Ferencet: *„Heureka! Mátyás király könyvtárára, ter felices, ráakadtunk! Számos nehézség s akadály leküzdése és csalódások (átjavítva „csalódásunkéból) után, midőn már már desperálva az egésszel felakartunk hagyni, végre mai napon, a régi seraj titkos s rejtett könyvtárából előhúzogattuk a biborkötésű ezüst kapcsos, Magyarország és Mátyás zománcozott s miniatűr címérével díszített hollós codexeket. Eddig ugyan csak néhányát ...”*¹¹⁸A további beszámolókból kiderül, hogy az első sikereket követően még szerették volna a könyvtár további, az általuk addig még nem látott részeit is megtekinteni, ezt azonban a szultán már nem engedélyezte számukra. Pedig már ekkor úgy tartották, hogy jóval nagyobb mennyiségben lelhetőek fel corvinák, mint amennyit megtaláltak. Ennek ellenére részben az ő közbenjárásuknak köszönhető az, hogy 1869-ben ezek közül a művek közül adományozott négy kéziratot II. Abdul Aziz szultán Ferenc József császárnak.¹¹⁹

A Törökországban maradtakat még maga Pulszky is látta az 1875-ös utazása alkalmával. És – ahogyan azt már fentebb írtam – ezek azok a példányok, amelyek 1877-ben hazakerültek. A jeles alkalomból Pulszky Ferenc egy beszédet tartott az Akadémia ülésén, amelyben részletesen ismertette a felkutatás valamint az ajándékozás körülményeit. Emellett igyekezett megválaszolni olyan lényeges kérdéseket, mint hogy azon művek, amelyeket a szultán átadott, valóban Mátyás könyvtárához tartoztak, továbbá maradtak-e még Isztambulban példányok. *„Az elsőre nézve elég biztonsággal adhatunk igenlő feleletet, mert nincs tudva, hogy a törökök valaha máshonnan is vittek volna el könyveket mint Budáról. ...Más részről fel sem tehetjük, hogy a Corvina minden könyve el lett volna látva Mátyás király címérével, sőt állíthatjuk, hogy csak azokon találjuk a gyűrűs hollót, melyek egyenesen az ő számára íratlak le akár Budán, akár Florenzeben. ...Azok miket Mátyás készen vett,*

¹¹⁷Jakó Zsigmond: Ipolyi Arnold és a Konstantinápolyim került korvinák megtalálása (201-202)

¹¹⁸Jakó Zsigmond: A Konstantinápolyba került Korvinák megtalálása (204-205)

¹¹⁹Pulszky Ferenc: A Corvina maradványai (146-148)

nélkülözik czímerét, s ilyenek az ajándékozott kötetek legtöbbjei.” – fejti ki a *Corvina maradványai* című írásában.¹²⁰ A másodikat már lényegesen nehezebb szerinte. Az addig a Kubbe Altiban őrzött könyveket az Eszki Szerajba vitték át, felkutatásuk az ott őrzött könyvek katalógusának ismerete nélkül jóval nehezebb így. Ha pedig mégis maradtak volna még kódexek, azokat minden bizonnyal már megküldték volna.¹²¹

Pulszky ez ügyben kívánt még lépéseket tenni, ezért indítványozta az Akadémián, hogy gróf Zichy Ferenc nagykövet *„révén igyekezzék megszerezni az Eszki Szerajban felállított nem különösen nagy könyvtárnak lajstromát, még úgy is, ha ebből a keleti nyelveken írt számos kézirat kimaradna.”*¹²² Ahogy az látható, Pulszky szívügyének tekintette a magyar vonatkozású művek visszaszerzését, amely alól ez a becses gyűjtemény sem maradhatott ki. Valószínűleg ennek a közbenjárásnak tudható be, hogy 1889-ben az Akadémiai Könyvtár hozzájutott egy töredékes corvinához, amelyet Vámbéry Áron, a Konstantinápolyba küldött akadémiai bizottsági tag révén kaptak meg a Topkapi könyvtárból.¹²³

¹²⁰ Pulszky Ferenc: *A Corvina maradványai* (152)

¹²¹ u. o. (152)

¹²² Akadémiai Értesítő 1877 (155)

¹²³ http://www.corvina.oszk.hu/studies/csapodi_hun.htm#a_hazateres (2014.10.18.)

4. Zrínyi Miklós könyvtára

Pulszy Ferenc igazgatósága alatt és az ő javaslatára indultak meg a törekvések a Bibliotheca Zriniana megszerzésére. Zrínyi Miklós a 17. század legnagyobb hadvezére, költője nagy könyvtárat állított össze csáktornyai kastélyában. Elmondható, hogy nem a gazdagságát akarta ezzel reprezentálni, hanem személyes ízlését tükrözték a példányok, amelyeken látszik, hogy olvasták, használták is őket.¹²⁴

A Zrínyi Miklós által összegyűjtött könyvek utódai házasságkötése révén egy cseh-morva helyre, a Daun grófi család Vöttauban lévő várkastélyába került. Itt *„bukkant rá a múlt század második felében a magyar Szluha László. Ezt követően a hazai tudományos körök több ízben foglalkoztak a könyvtárral s annak feltehetően igen értékes anyagával, de érdemi lépések nem történtek.”*¹²⁵ Egészen 1891-ig, amikor Heinrich Daun gróf halála miatt a várban található teljes kincsanyagot valamint a könyvtárat is árverésre bocsátották. Erről Pulszky a Neue Freie Presse című bécsi lap 1890. december végi számában értesült, és rögtön megbízta Majláth Bélát, hogy *„haladéktalanul utazzék Morvaországba s igyekezzék a Zrínyi-könyvtárat és a múzeumot érdeklő egyéb tárgyakat megszerezni.”*¹²⁶

Majláth 1891 január elején már Vöttauban volt, ahol azt az információt kapta az ott élő özvegy grófnétól, hogy a Zrínyi-féle könyveket a gróféival együtt decemberben eladták egy bécsi régiségkereskedőnek. Közben folyamatosan tájékoztatta Pulszkyt a helyzet alakulásáról: *„Ami a Zrínyi Miklós féle könyvtár illeti feladatomból tűztem ki Méltóságod annak bármi módjára megszerzését s ha ezt netalán Vöttauban már nem találom, addig nyomozni, míg reá nem akadok.”*¹²⁷ Így tehát Bécsbe utazott, ahol megtudta, hogy a könyvtári anyag már Sámuel Kende könyvkereskedő tulajdonát képezi. Felkeresve őt, üzletének raktárában megtalálta a keresett iratokat, melyben nagy segítséget nyújtottak Zrínyi névbejegyzései, valamint egy Zrínyi arckép, amelyet az egyik műben talált beragasztva. Nagy nehezen az 1660-ból származó jegyzéket is sikerült felkutatnia.

Kendével megállapodást kötött arra vonatkozóan, hogy amennyiben elkészíti a Zrínyi könyvek jegyzékét, továbbá meghatározza az árukat is, és amíg ezt a Széchényi Könyvtárnak megküldi, *„addig, míg a könyvtár vele az alkut megköti, vagy a vételtől eláll, sem a jegyzéket, sem a régi lajstromot, sem a könyveket senkinek meg nem mutatja, senkivel nem közli, és senkivel alkuba nem bocsátkozik, s ezzel a vétel elsőbbségét az országos könyvtárnak*

¹²⁴ Hausner Gábor-Monok István-Orlovsky Géza: A Bibliotheca Zriniana története - A könyvtár használata és olvasói

¹²⁵ Somkuti Gabriella: A Széchényi Könyvtár kísérlete a Zrínyi-könyvtár megvételére 1891-ben (94)

¹²⁶ u. o. (94)

¹²⁷ u. o. (95)

biztosítja, ezen fölül, az ott talált Zrínyi féle kéziratokat, egyszerre a lajstrommal együtt megtekintésül felküldi.”¹²⁸ Viszont az egyezés ellenére a kereskedő nagyon sokára küldte meg az elkészült katalógusokat. Levelében kifejtette kívánságát arra vonatkozóan, hogy a gyűjtemény egyben maradjon meg, és a megfelelő helyre kerülve mutassák meg azt a nemzetnek is. Az előzetes várakozásokkal ellentétben viszont túl magas vételárat szabott meg – a 15 kézirat összesen 6200 forintot ért, amelybe beletartozott az 1662-ből származó katalógus, hat magyar, hat olasz és egy magyar nyelven íródott kézirat, továbbá egy Eszterházy Tamáshoz köthető genealógiai irat is. Majláth kérte, hogy tételesen számoljon el arról, melyik mű menyibe kerül, továbbá néhány példányt megtekintés céljából küldjön el postán a könyvtár számára, mert látatlanban nem szívesen vásárolnának meg ilyen nagy értékű dokumentumokat.

Kende ebbe nem egyezett bele, amiért Majláthnak ismét Bécsbe kellett utaznia. Személyesen próbált hatni rá, hátha lejjebb vinné az árakat. De csak annyit sikerült elérnie, hogy a Zrínyi Ádámhoz köthető anyagot és a nem magyar vonatkozású kéziratokat elkülönítve Zrínyi Miklós könyvtáráért és a hét magyar vonatkozású kéziratért valamivel kevesebb, 8323 forintot kért. Erről táviratban értesítette Pulszkyt, aki a következő választ adta: *„Hagyd ott, jövő évig megpuhul.”*

A sok huzavona után a könyvtár már egyáltalán nem volt olyan lelkes a vásárlást illetően. Arra jutottak, hogy ha nem is az egészet, de a hét magyar vonatkozású művet mindenképpen meg kéne szerezni, ehhez azonban Kende nem járult hozzá. Majláth úgy gondolta, hogy nem a könyvek képviselik a magas összeget, hanem az az eszmei érték, amely hozzájuk kapcsolódik. Pulszky azonban továbbra is azon a véleményen volt, hogy majd az idő múlásával megenyhül a kereskedő, így alacsonyabb áron juthatnak majd hozzá a kollekcióhoz. De nem lett igaza. A könyvtár nem sokkal ezután elállt a vásárlástól, Kende pedig a horvátoknak adta el jóval magasabb – 12000 forintért – összegért, mint amit a magyarok ajánlottak érte. Így a mai napig a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár állományát gazdagítja, jelentőségére pedig jóval később eszmélt rá a magyar állam, hiába.¹²⁹

¹²⁸ Somkuti Gabriella: A Széchényi Könyvtár kísérlete a Zrínyi-könyvtár megvételére 1891-ben (96)

¹²⁹ u. o (93-97)

VII. Összegzés

Dolgozatomban próbáltam bemutatni azt, hogy Pulszky Ferenc hogyan jutott el odáig, hogy az általános iskolás évek alatt még csak németül olvasó diákból később művelt, több nyelven beszélő, olvasó, széles körben érdeklődő szakember váljon. Ezen az úton nagybátyja, Fejérváry Gábor indította el, akire az élet egyéb más területein is támaszkodhatott. A közös, majd az egyénileg, már felnőtt korában tett utazások alkalmával megismerkedhetett a kor híres és neves szakembereivel, akiktől nagyon sokat tanulhatott, és akiknek munkásságát is elismerte.

Már egészen fiatalon, 1833-ban megvásárolta az első könyveit, amelyeket az évek során még nagyon sok követett, és egy hatalmas, modern könyvtárat állított össze érdeklődésének megfelelően. Az emigráció éve alatt politikai pályafutása háttérbe szorult és könyv- illetve újságírással, a művészettörténet terén szerzett szakértelmének köszönhetően múzeumokban tartott előadásokat, tett javaslatokat a kiállítások megszervezésére. Ekkor halmozta fel hatalmas példányszámú bibliotékáját, amelynek bizonyos részeit aztán hazatérését követően a Magyar Tudományos Akadémiának adományozott. Felbecsülhetetlen értéknek tekintették már korában is, hiszen olyan irodalmakkal gazdagította Magyarországot, amelyek a mai napig kutatási alapot biztosítanak azoknak, akik a régészet vagy a történelem iránt érdeklődnek.

Az adományozás után még kisebb könyvtárat fenntartott ugyan, de ennek sorsáról nagyon keveset lehet tudni. Elképzelhető, hogy gyermekei, Ágost, Károly és Polyxénia örökölték, de a végrendelet hiányában erről nem lehet több információt kideríteni. Szűrőpróbaszerű vizsgálatok viszont azt bizonyítják, hogy a Pulszky-könyvtár egy része még megtalálható az Akadémiai Könyvtárban, főleg a Keleti Gyűjteményben. A könyvek előlapján egy beragasztott cédula jelzi, hogy „Pulszky Ferenc ajándéka 1867.”

De nem csak emiatt kiemelkedő személyiség. Múzeumigazgatói kinevezését követően a múzeumok és könyvtárak országos felügyelője lett, és eltökélt szándéka volt, hogy ezen a területen változtatásokat, korszerűsítéseket hajtson végre. Az ő közbenjárásának is köszönhetjük, hogy kialakultak a különböző szakmúzeumok, fejlődött a magyar könyvtárhálózat, szakkönyvtárak alakultak ki. Ritka művek, különböző gyűjteményeknek az Akadémia vagy a Nemzeti Múzeum számára történő megszerzésébe is sok energiát fektetett.

Korszakának meghatározó szakembere volt, aki nélkül mindezek az eredmények nem biztos, hogy megvalósultak volna. *„A demokratia hálátlan volt mindig, hálátlan lesz is, ez a föladata. És éppen azért, mert nem lehet demokratiában hálára számítani, ezért teremnek*

benne nagy emberek. Mert azok, akik semmiféle hálára nem számítanak, tesznek olyanokat, amelyek a történelemben megélnek.”¹³⁰

¹³⁰ Concha Győző: Pulszky Ferencz (103-104)
Pulszky Ferenc 1870-ben tartott parlamenti beszédében hangzott el ez a megállapítás.

VIII. Mellékletek

A képek megnevezése

1. kép: Pulszky Ferenc¹³¹

2. kép: Fejérváry Gábor¹³²

3. kép: Tiersch Friedrich¹³³

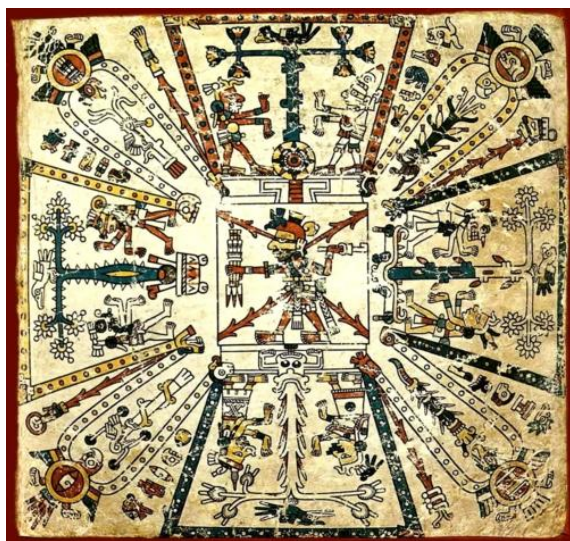
4. kép: Johannes Overbeck¹³⁴

¹³¹ http://bfl.archivportal.hu/id-881-merenyi_hajnalka_pulszky_szalon.html (2014.12.20.)

¹³² <http://www.liveinternet.ru/users/2890587/post93346763/> (2014.12.20.)

¹³³ http://www.nordostkultur-muenchen.de/biographien/thiersch_friedrich_von.htm (2014.12.20.)

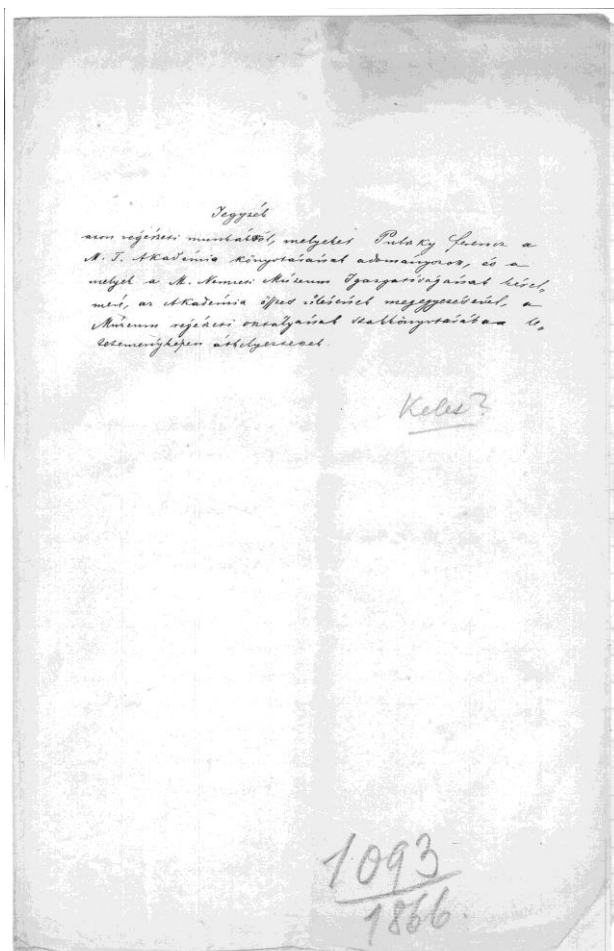
¹³⁴ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Johannes_Overbeck.gif (2014.12.20.)

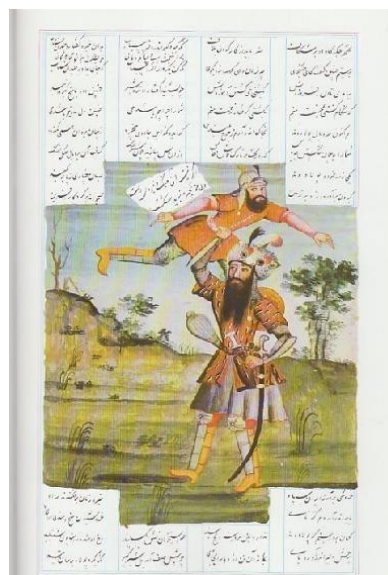
5. kép: A Fejérváry-Mayer Kódex
címlapja¹³⁵

12.	Spina Giovanni. Catalogo della raccolta Antichologica Torlonia.	naplón. 1861. 1.
13.	Krause Heinrich. Pergamentes oder die edlen Steine der Völkern. Allen.	Halle. 1855. 1.
XI. Gemmae (Quarto)		
1.	Jaeger R. G. Catalogue raisonné d'une collection générale de pierres gravées et Londres. 1799. 2.	
2.	— Gems. selected from the Antique, with illustra- tions.	Londres. 1804. 1.
3.	Langlois Théodore. Gemmes, mit Beschreibungen.	Berlin. 1852. 1.
4.	Wolke J. A select collection of Drawings from various antique Gems.	Londres. 1786. 1.
5.	Winkelmann Description des pierres gravées du feu Baron de Stosch.	Paris. 1766. 1.
6.	de Witte P. Gemmes selectae antiquae.	Amstelredam. 1765. 1.
7.	Carini Stan. Angelo. Embras des Hébreux et des grands Hommes.	Amsterdam. 1756. 1.
8.	Agostini Antonio. Le Gemme, parache figurate.	Roma. 1767. 1.
9.	Salisbury Wm. A Collection of fifty Engraving from antique Gems.	Londres. 1781. 1.
10.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
11.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
12.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
13.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
14.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
15.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
16.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
XII. O. Regis Septuaginta. (folia.) Gemmae.		
1.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
2.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
3.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
4.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
5.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.
6.	— Recueil de trois cent Joints du Cabinet du roi.	Paris. 1781. 1.

7. kép: Az MTA-nak adományozott
könyvek jegyzékének egy lapja

6.kép: Az MTA-nak adományozott
könyvek jegyzékének címlapja

8. kép: Firdauszi Királyok
könyvének egy lapja

¹³⁵ <http://tollaskigyo.blogspot.hu/2008/10/fejrvry-mayer-kdex.html> (2013.01.05.)

IX. Felhasznált szakirodalom

Levéltári források

Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár

M. Ir. Levelezés 4rét 111: Pulszky Ferenc levelei Toldy Ferencnek

RAL 1093/1866: A Magyar Nemzeti Múzeumba átvitt könyvek jegyzéke (1874)

RAL 1214/1868: Kubinyi Ágoston levele

RAL 1236/1868: A Fejérváry-Pulszky műgyűjtemény ügyben kiküldött bizottság jelentése (1868)

RAL 1255/1868: A bizottság jelentése a műgyűjteményről (1868)

RAL 2/61/1867: Budenz József segédkönyvtáros feljegyzése a Pulszky-könyvtár katalógusairól

RAL 61/1867: az MTA elnöke, báró Eötvös József levele Pulszky Ferencnek

RAL 1408/1874: Pulszky Ferenc levele az MTA-nak

RAL 1174/1877 K1563: MTA Bizottságának 1875. január 31-én tartott ülése

RAL 214/1867: Budenz József levele

RLN 632/1914: Pulszky Ferenc 1914-ben az MTA által visszakért régészeti könyvei jegyzéke (1914)

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

FOL Hung. 1887/17: az 1875-ben Pulszky Ferenc által a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának adományozott nyomtatványok jegyzéke

FOND VIII/2026: Pulszky Ferenc részéről a Magyar Tudományos Akadémia közkerésének ajándékozott könyvek jegyzéke

Korabeli folyóiratok, újságok

Akadémiai Értesítő

1867. január 7. (122-123)

1868. január 7. (35)

1868. január 7. (57)

1868. március 16. (89)

1868. március 23. (142)

1868. április 6. (162-163)

1870. június 13. (185)

1871. február 27. (60)

1872. február 19. (74)

1872. február 26. (82)

1875. január 25. (22)

1875. február 22. (45)
1876. március 13. (66)
1876. december 4. (192)
1877. június 4. (155)
1914. (145-147)

<<http://real->

j.mtak.hu/view/journal/Akad=E9miai=C9rtes=EDt==0151=2F_Magyar_Tudom=E1ny.html> [2014.11. 08.]

Archeológiai Értesítő, 1868: 85

Vasárnapi Újság, 1867. 12. szám: 141

Modern szakirodalom

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára 1826-1976. Budapest: MTA könyvtára igazgatója

BINCSIK Mónika: *Japán műtárgyak gyűjtéstörténete Magyarországon a 19. század második felében – kitekintéssel a nemzetközi összefüggésekre –*

<<http://doktori.btk.elte.hu/art/bincsikmonika/diss.pdf>> [2014.12.05.]

CONCHA Győző (1910): Pulszky Ferencz. Budapest: Franklin-Társulat

CSAPODI Csaba (1992): *A Corvina Könyvtár története*. In: Bibliotheca Corviniana. Budapest

<<http://www.corvina.oszk.hu/>> [2014.10.18.]

EMŐDI András (2006): A Corvina-könyvtár kutatástörténetének ismeretlen forrásai a Nagyváradai Egyházmegyei Levéltárban. *Magyar Könyvszemle*, 3. szám: 315-337

<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00050/pdf/MKSZ_EPA00021_2006_122_03_315-337.pdf> [2014.11.08.]

FIRDAUSZI: *Királyok könyve* (Devecseri Gábor fordítása)

FRÁTER Jánosné (1965): *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865-1875)*. Budapest, Akadémiai Nyomda

FRÁTER Jánosné (1988): *Az MTA Könyvtári Bizottságának iratai 1866-1949*. Budapest

FÜLÖP Géza (1974): A vidéki birtokos nemesség könyvkultúrája a 18-19. század fordulóján. *Magyar Könyvszemle* 3–4. szám: 249–261

<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00290/pdf/MKSZ_EPA00021_1974_90_03-04_249-261.pdf> [2014.10.03.]

HAUSNER Gábor – MONOK István – ORLOVSZKY Géza: *A Bibliotheca Zriniana*

<<http://www.eruditio.hu/zrinyi3d/bz/zrinyi.html>> [2014.10.19.]

JAKÓ Zsigmond (1989): Ipolyi Arnold és a Konstantinápolyba került korvinák megtalálása.

Magyar Könyvszemle 2. szám: 200-205

http://epa.oszk.hu/00000/00021/00340/pdf/MKSZ_EPA00021_1989_105_02_177-205.pdf#page=24 [2014. 10.18.]

KOVÁCS Sándor István (1991): *Utószó*. In: Klaniczay Tibor (szerk.): *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*. Budapest, Argumentum Kiadó – Zrínyi Kiadó

MARCZALI Henrik (1914): *Pulszky Ferenc a tudományban és a közéletben*. In: Lábán Antal (szerk.): *Pulszky Ferencz kisebb dolgozatai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kiadó

MIKÓ Árpád (1992): *A Corvina-könyvtár története*. In: *Bibliotheca Corviniana*. Budapest
<http://www.corvina.oszk.hu/studies/miko2002-1-hun.htm> [2014.10.18.]

PULSZKY Ferenc (1877): *A Corvina maradványai*. *Magyar Könyvszemle*, 6. szám
<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00009/pdf/145-152.pdf> [2014.10.18.]

PULSZKY Ferenc (1875): *A Muzeumokról*. In: Lábán Antal (szerk.): *Pulszky Ferencz kisebb dolgozatai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kiadó Vállalat

PULSZKY Ferenc (1882): *Életem és korom III.-IV.* Budapest

PULSZKY Ferenc (1956): *Életem és korom I.-II.* Budapest: Szépirodalmi Kiadó

PULSZKY Ferenc (1883): *Visszaemlékezések*. *Budapesti Szemle* 23. szám: 337–338, 24. szám: 70–78

Pulszky Ferenc emlékére. Marosi Ernő (szerk.). Budapest, 1984

SIMON Melinda (2012): *Egy erdélyi származású bécsi antikvárius és műkereskedő dinasztia: A Kende család*. *Magyar Könyvszemle*, 4. szám: 494–496

http://epa.oszk.hu/00000/00021/00397/pdf/EPA00021_magyar_konyvszemle_2012_4_494-496.pdf [2014.11.08.]

SIMON Róbert (2002): *A klasszikus perzsa költészet születése és alakulása*. In: *Perzsa költők antológiája*. Budapest, Magyar Könyvklub

SOMKUTI Gabriella (1994): *A Széchényi Könyvtár kísérlete a Zrínyi-könyvtár megvételére 1891-ben*. *Magyar Könyvszemle*, 1. szám: 93–97

http://epa.oszk.hu/00000/00021/00356/pdf/MKSZ_EPA00021_1994_110_01_062-097.pdf#page=32 [2014.10.19.]

SZENTESI Edit (2006): *Abgussamlungen im Ungarischen Nationalmuseum im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts*. In: Marosi Ernő – Klaniczay Gábor (szerk.): *The Nineteenth-Century Process of „Musealization” in Hungary and Europe*. Budapest

SZILÁGYI János György (1984): *„Ismerem helyemet”*. In: Marosi Ernő (szerk.): *Pulszky Ferenc emlékére*. Budapest

SZILÁGYI János György (1988): *Pulszky Károly környezete. A Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény kialakulása és sorsa. A Pulszky-szalon*. In: Mravlik László, Darkó Jenő (szerk.): Pulszky Károly in memoriam. Budapest, Szépművészeti Múzeum

SZILÁGYI János György (1995): Pulszky Ferenc és a múzeum helyzete a 19-20. századi európai kultúrában. *Magyar tudomány*, 40. kötet, 1-12. szám: 913-918

<http://real-j.mtak.hu/152/1/MATUD_1995.pdf> [2014.11.08.]

TÓTH Endre (2009): *A Központi Könyvtár*. In: Pintér János (szerk.): A Magyar Nemzeti Múzeum történetéről. Budapest

Képekhez tartozó internetes források

http://bfl.archivportal.hu/id-881-merenyi_hajnalka_pulszky_szalon.html (2014.12.20.)

<http://www.liveinternet.ru/users/2890587/post93346763/> (2014.12.20.)

http://www.nordostkultur-muenchen.de/biographien/thiersch_friedrich_von.htm (2014.12.20.)

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Johannes_Overbeck.gif (2014.12.20.)

<http://tollaskigyo.blogspot.hu/2008/10/fejrvry-mayer-kdex.html> (2013.01.05.)